

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**JUDAISTICKÉ VLIVY A TRADICE
V ETIOPSKÉ ORTODOXNÍ CÍRKVI**

MUDr. Marcel HÁJEK, Ph.D., FICS.

Katedra religionistiky

Vedoucí práce: Doc. Pavel HOŠEK, Th.D.

Kombinované studium

Evangelická teologie – jednooborová

PRAHA, 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Judaistické vlivy a tradice v Etiopské ortodoxní církvi“ napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Plzni dne 15.července 2014 - MUDr. Marcel HÁJEK, Ph.D., FICS.

Bibliografická citace

Název: Judaistické vlivy a tradice v Etiopské ortodoxní církvi

Typ práce: Bakalářská práce

Autor: MUDr. Marcel Hájek, Ph.D., FICS.

Vedoucí práce: Doc. Pavel Hošek, Th.D.

Místo: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Rok: 2014

Počet stran: text stránkovaný **58**, přílohy **14**, celkový počet listů **80**.

Anotace

Judaistické vlivy a tradice v Etiopské ortodoxní církvi

Patrně nejpočetnější ze Starobylých pravoslavných církví, která požívá mezi ostatními orientálními církvemi zvláštního respektu, je Etiopská ortodoxní Tewahedo církev. Patří mezi tzv. předchalcedonské církve, zachovala si proto, podobně jako její sesterské církve ritus, zvyky a tradice, platné v hlavním křesťanském proudu do poloviny 5. století n. l. bez pozdějších výrazných vlivů. Provázána byla s Koptskou ortodoxní církví až do roku 1951, plně závislá na jmenování patriarchy do r. 1959.

Prvotní ortodoxní církve byly stále pod silným vlivem vzniku křesťanství, tedy judaismu, u Etiopské ortodoxní církve to bylo umocněno vlivem judaizovaných kmenů Agao (Agaw) a v Etiopii přítomných starobylých židovských společenství Beta Israel (Falašů). Po celou dobu byla a je tato církev svázána se státní moci a etiopskými tradicemi, novou je její odnož, vzniklá rozdělením Etiopie – Eritrejská ortodoxní církev se stejnými tradicemi a liturgií. Etiopie si po celou dobu své historie (s výjimkou krátkodobé italské okupace ve 20. století) udržela svoji nezávislost a nepodlehla nikdy kolonizaci, proto i Etiopská ortodoxní církev byla kromě ordinace metropolitů a biskupů Kopty poměrně svobodnou. To vše mělo značný vliv na kompaktnost a nerozmělnění tradic, nebyla nutnost vzdorovat dominantním proudům křesťanství, jak Římu, tak ani Konstantinopoli a do značné míry ani hegemonii islámu. I soužití s Beta Israel bylo po celou dobu relativně bezkonfliktní.

Práce si klade za cíl prozkoumání vlivu judaismu v církevním i osobním životě etiopského křesťana, v bohoslužbě, tradicích, v liturgii Etiopské ortodoxní církve (EOC), dnes Etiopské ortodoxní Tewahedo církvi (EOTC). Zejména v její liturgii, svěcení Soboty, potravinových předpisech, obřízce, konfirmaci a stavebních prvcích kostelů (chrámů) církve je možno vystopovat výrazné shody s rabínským judaismem.

V práci je posouzen každý z uvedených prvků v EOTC a porovnán s ekvivalentem v judaismu. Autor se nemohl zcela vyhnout ožřejmení historie, organizaci a liturgii EOTC, stejně tak jako problému etiopských Židů – Falašů, zvaných Beta Israel.

Klíčová slova

Judaismus, Etiopská ortodoxní Tewahedo církev, Starobylé pravoslavné (ortodoxní) církve, Beta Israel, Falaši, Šabat, Obřízka, Potravinové předpisy, Etiopie, Židé

Summary

Judaistic Influences and Traditions in Ethiopian Orthodox Church

Probably the most numerous of all of Oriental Orthodox Churches, the one which gets special respect among other oriental churches, is Ethiopian Orthodox Tewahedo Church (EOTC). It belongs to so called pre-chalcedonic churches, and so it preserved, similarly to its sister churches, the ritual, customs and traditions, observed in the Christian mainstream till the middle 5th century without later distinctive influences. The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church was bound with the Coptic Orthodox Church up to 1951, fully dependent on appointing of patriarch to 1959.

Primary orthodox churches were permanently under strong influence of formation of Christianity, then Judaism, in Ethiopian Orthodox Church (EOC) it was intensified by the influence of judaized tribes Agao (Agaw) and by ancient judaistic communities Beta Israel (Falasha), present in Ethiopia. During the whole period, and still is, this church has been bound with the state sovereign power and Ethiopian traditions. There exist a new branch, established because of separation of Ethiopia – Eritrean Orthodox Church, with the same traditions and liturgy. Ethiopia kept its independence during the whole period of its history (with the exception of short-termed Italian occupation in the 20th century) and it was not defeated by colonization. Therefore also EOC, except ordination of metropolitan and bishops by Copts, was relatively free. That all had considerable influence on compactness and non-disintegration of traditions, there was not necessity to resist dominant streams of Christianity, nor from Rome, neither Constantinople and to a considerable extent nor from the Islamic hegemony. Also coexistence with Beta Israel was relatively conflict-free all of the time.

This work sets as a target investigation of the influence of Judaism in both, religious and personal life of Ethiopian Christians, in worship, traditions and in liturgy of EOC, now EOTC. There is possible to retrace expressive correspondences with Rabbinic Judaism, especially in its liturgy, consecration of Saturday, food regulations, circumcision, confirmation and in structural components of the churches (temples) of the church.

In this work each of above mentioned elements in EOTC is assessed and compared with its equivalent in Judaism. The author could not fully avoid clarification of history, organization and liturgy of EOTC, as well as the problems of Ethiopian Jews – Falasha, called Beta Israel.

Keywords

Judaism, Ethiopian Orthodox Tewahedo Church, Oriental Orthodox Churches, Beta Israel, Falasha, Sabbath, Circumcision, Food regulations, Ethiopia, Jews

Poděkování

Především bych rád poděkoval vedoucímu mé práce, panu Doc. Pavlu Hoškovi, Th.D., za připomínky a úpravy mého textu. Můj dík patří také celé Evangelické teologické fakultě UK a jejím vyučujícím za umožnění a snahu o nekomplikovanost studia nás „dálkařů“. Za mnohé rady děkuji také své kolegyni paní Mgr. Věře Tydlitátové, Th.D. z katedry religionistiky Fakulty blízkoovýchodních studií Západočeské univerzity v Plzni. Za svoji výchovu a vzdělání v judaismu děkuji panu Vrchnímu zemskému rabínu Karolu Efraimu Sidonovi, rabínu Dr. Danielu Mayerovi i Izraele, rabínu Dr. Andrew Goldsteinovi z Velké Británie a Vrchnímu rabínu Johannesburgu Dr. Moshe Silberhaftovi z Jihoafrické republiky.

Za inspiraci a vytvoření vztahu k Etiopii děkuji svým bývalým kolegům z Chirurgické kliniky Princess Marina Hospital v Gaborone, Botswaně – MUDr. Imranu Sherifovi a MUDr. Bazghině Wero – Semo z Addis Abeby, Etiopie, za podporu ve vzdělávání v Islámu panu JUDr. Tewfiq Solehovi z Izraele, MUDr. Muhammadu Hakimmu Sahahimu z Afghánistánu, MUDr. Ghanemu Meshalovi z Kuwaitu a Mgr. Rabii Shamshad z Pákistánu.

Za technickou pomoc při úpravách této práce velmi děkuji panu Mgr. Tomáši Bernhardtovi, pracovníku Západočeského muzea v Plzni.

Za výraznou podporu mého neustálého vzdělávání a cestování a za trpělivé umožňování mého studia, včetně této práce, děkuji především a v neposlední řadě své rodině – manželce Sylvě a dětem Sarah a Davidovi.

V Plzni, květnu 2014 Marcel HÁJEK

OBSAH

1. Úvod.....	1
1.1. Preambule	3
1.2. Obecné uvedení do problematiky	4
Obecná část	
2. Etiopská ortodoxní Tewahedo církev	6
2.1. Stručná historie Etiopské ortodoxní Tewahedo církve.....	6
2.1.1. Počátky etiopského křesťanství.....	6
2.1.2. Období izolace až do úpadku Aksumu	8
2.1.3. Dynastie Zagwe a Šalamounovská dynastie, období expanze islámu a konflikt s Evropou	9
2.1.4. Období reorganizace, italská okupace, osamostatnění EOTC.....	11
2.2. Organizace a hierarchie EOTC	13
2.2.1. Organizace a struktura církve.....	13
2.2.2. Hierarchie duchovenstva	14
2.2.3. Svatyně EOTC (chrámy a kostely)	16
2.2.4. Věrouka EOTC.....	17
2.2.5. Liturgie v EOTC.....	20
3. Falaši – prastarý judaistický prvek Etiopie	21
3.1. Náboženské aspekty a svátky	21
3.1.1. Posvátné texty	22
3.1.2. Svátky	22
3.2. Původ Falašů.....	24
3.2.1. Ústní tradice	24
3.2.2. Tradice z knihy Sláva králů (Kebra Negast)	25
3.2.3. Tradice o židovském kmeni Dan	25

3.2.4. Kontroverze	26
3.2.5. Historie Beta Israel.....	28
3.3. Možné vlivy na etiopské křesťanství.....	28
3.4. Literatura a reference k problematice kapitoly 3.....	30
4. Shrnutí obecné části a současný stav EOTC	32
Speciální část	
5. Judaistické vlivy a prvky v EOTC	35
5.1. Šabat	35
5.1.1. Postavení Soboty a přístup ke svěcení v EOTC.....	35
5.1.2. Postavení Soboty a způsob svěcení v judaismu	37
5.2. Potravinové předpisy a tradice.....	40
5.2.1. Čistá a nečistá strava v EOTC.....	40
5.2.2. Košer a trejfe strava v judaismu (Kašrut).....	41
5.3. Obřizka	44
5.3.1. Provádění a význam v EOTC	44
5.3.2. Praxe obřizky v judaismu.....	46
5.4. Svatyně, chrám, kostel, synagoga	48
5.4.1. stavební prvky a uspořádání chrámu (kostela) v EOTC	49
5.4.2. Stan setkávání (úmluvy), Chrám, synagoga	50
5.5. Souhrnná úvaha	53
6. Závěr	55
7. Seznam použité literatury	56
8. Přílohy	59
9. Seznam a popisky barevných obrázků.....	65

1. Úvod

Jako student Evangelické teologické fakulty University Karlovy, který není křesťanské víry, volím pro své práce především témata z oblasti religionistiky. Obtížně se mi zpracovává látka, která se úzce dotýká nebo je spojena s křesťanským vyznáním či spjata s křesťanským duchovním životem. Snažím se vyvarovat skutečnosti, že bych se někde jistou kritikou mohl dotknout citlivé stránky víry svých křesťanských bratří, respektuji, že jde o citlivou stránku vnitřního přesvědčení každého věřícího člověka.

Vzhledem k tomu, že jsem věřícím v konfesi židovské, zdálo se mi vhodné zpracovat téma z křesťanské oblasti, ve kterém judaistické prvky a vlivy mají výrazné místo. Takovou oblastí jsou Orientální pravoslavné církve – Koptská ortodoxní církev, Arménská apoštolská církev, Syrská ortodoxní (také někde antiochijská) církev, Syro-malabarská ortodoxní církev Indie a také Etiopská ortodoxní Tewahedo církev (dále jen EOTC), (Kryštof – s.6-7), v literatuře se vyskytují i jiné názvy – Starobylé východní církve – tedy Syrská pravoslavná církev, Koptská pravoslavná církev, Etiopská pravoslavná církev (Tewahedo beta kristan), Arménská apoštolská církev, Pravoslavná církev Indie (od roku 1889 Syrsko-malabarská církev Mar Thoma) a přiřazuje se k nim nestoriánská (viz dále) Apoštolská církev východu, také jinak Východosyrská církev, Asyrové (Filipi-s.45-47). EOTC má patrně největší množství věřících a mezi ostatními orientálními církvemi požívá jistého výsadního postavení. V této církvi je také možno pozorovat nejvýraznější judaistické prvky a vlivy – v tradicích, dni odpočinku, liturgických zvyklostech nebo i stavbě a uspořádání chrámů (kostelů).

Ve své práci se nemohu vyhnout alespoň stručnému rozboru historie a vývoje EOTC, její hierarchii duchovenstva, církevní organizaci a strukturu. Pro pochopení rozboru vlivů judaismu v životě etiopského křesťana je rovněž nezbytné krátce zmínit uspořádání svatyní církve, její věrouku a liturgii

Dle mého názoru každý čtenář odborné literatury s danou problematikou bude narážet rovněž na tematiku Falašů, prastarého židovského prvku starověké Etiopie. Soužití Židů a křesťanů bylo po většinu 1600 let trvající společné historie na etiopském území prosto výrazných problémů a je pravděpodobné, že i výrazný judaistický vliv v etiopském křesťanství a zároveň výrazná oddělenost a nekomunikace židovské konfese Etiopie – Beta Israel se zbylým židovstvem v diaspoře k tomuto soužití přispívaly. Problémy, které přece jen v určitých obdobích nastaly, mne vedly k úvaze o vhodnosti zařazení i kapitoly na téma Falašů.

Stěžejní částí práce je však samozřejmě rozbor hlavních prvků judaismu v životě EOTC a jejich zrcadlové postavení v současném, rabínském judaismu, jedině s ním – a to ještě bez vlivu

talmudského období – se mohli etiopští křesťané setkávat. Ani Beta Israel díky své naprosté separaci nemohl mít povědomí o učení tanaitů a amoraitů.¹

Je třeba poznamenat, že k danému tématu je velmi obtížné získat literaturu. Navštívil jsem v roce 2012 Etiopii a v Addis Ababě se mi podařilo získat jen publikaci „The Church of Ethiopia – A panorama of History and Spiritual Life“, vydanou v roce 1970 přímo EOTC pod vedením Jeho Svatosti Abuny THEOPHILA, Arcibiskupa z Harrar a tehdejšího Patriarchy Etiopie² a výňatky z děl Dr. Mikre Sellassie, odborníka na překlad Bible a dalších spisů do jazyka geez (také giiz).³ Dalšími hlavními zdroji mi byly výňatky z prací Dr. Stevena Kaplana, odborníka na problémy Falašů a Dr. Christine Chaillot, odbornice na studium Starobylých ortodoxních církví. V českém jazyce je literatury k prostudování minimum a pokud ano, pak jde víceméně o zpracování tématu Etiopie obecně. I zde však nalezneme zmínky o EOTC (v minulosti prof. Alois Musil, prof. Karel Petráček a dnes také Luboš Mojdl), jsou ale velmi stručné. Stejně stručnou zmínku najdeme i v souborném díle Křesťanstvo od prof. Pavla Filipi.

V českém jazyce je také dostupná práce arcibiskupa Kryštofa „Orientální pravoslavné církve“, vydaná Prešovskou univerzitou⁴ a též jsem narazil na výbornou bakalářskou práci o EOTC obecně od Pavlíny Kubové, absolventky Filosofické fakulty University Pardubice, veškeré ostatní zmínky o EOTC v naší literatuře jsou natolik kusé a velestručné, že zde nestojí za zmínku.

Z díla prof. Edwarda Ullendorffa, asi největšího odborníka na etiopský spirituální vývoj, se mi podařilo získat jen zlomky.

Považoval jsem za vhodné též doplnit nad rámec předepsaného rozsahu svoji práci obrazovou přílohou. Mám za to, že fotografie významných Abunů církve, chrámů a svatyně, slavností, rituálně oděného duchovenstva a některých náboženských reálií vhodně doplní povědomí čtenáře o dané problematice, vyplývající ze samotného textu.

¹ TANAITÉ – od Tana – aramejsky „učitel“, ten, kdo zvládá Ústní zákon, Tanaité = učenci, kteří položili základy Talmudu. AMORAITÉ – od Amora-araméjsky „učenec“, období po sestavení Mišny, Amoraité = učenci, kteří vykládali Mišnu a vytvořili tak výklad – Gemaru.

² Druhý patriarcha EOTC, nepocházel již z Alexandrie, nebyl ordinován patriarchou Koptské ortodoxní církve. Jeho předchůdcem byl první patriarcha, Abuna Basilios (1959–1970).

³ Geez (giiz) je tzv. „klasickou etiopštinou, starobylý semitský jazyk, až od 14. století n. l. postupně nahrazený amharštinou, jako liturgický jazyk platil do druhé poloviny 19. století.

⁴ Arcibiskup České pravoslavné církve (Doc. ThDr. Kryštof Pulec, Ph.D.) vydal tuto práci r. 2004 nákladem 300 kusů v rámci PBF Prešovské university.

Jistý problém představuje přepis některých termínů, zvláště vlastních jmen z angličtiny do českého jazyka. Tato terminologie pochází především z jazyka geez a pozdější semitské amharštiny,⁵ ovšem v anglicky psané literatuře ji nalezneme již poněkud modifikovanou. Vzhledem k tomu, že významným druhým úředním jazykem Etiopie je po amharštině také angličtina a i dostupná literatura a články, vydávané EOTC již dnes velkou měrou právě v angličtině, mám za to, že i při jistých modifikacích v názvech (např. Tewahedo – Tawahedo nebo Menelik – Minilik) nenastane zmatení pojmů.

Pokud zmiňuji Etiopskou ortodoxní církev, užívám zkratky EOC, tohoto názvu užívám obecněji, v případě, že vztahuji text k dnešní církvi v Etiopii, která se přidržuje dnes výhradně Tewahedo věroučného směru, užívám zkratky EOTC.

1.1. Preamble

V českém prostředí je znalost a obecné povědomí o výše jmenovaných ortodoxních církvích minimální. Všechny výše uvedené církve, včetně právě Etiopské ortodoxní Tewahedo církve patří k tzv. církvím předchalkedonským, tedy církvím, které neuznaly trojiční učení, schválené právě na IV. ekumenickém koncilu v Chalcedonu roku 451 n. l. o dvojí podstatě Krista. Zachovaly si v této věci postoj na bázi monofysitismu, respektive spíše mīafysitismu.⁶ Označit je však za monofyzitské je však zavádějící (Filipi – s.45), jejich doktrína prošla vývojovými změnami a zpravidla se dnes neliší od dogmatických zásad klasického pravoslavného ritu (viz dále).

V době christianizace Etiopie, která se datuje rokem 340 (rok vysvěcení sv. Frumentia biskupem sv. Atanášem v Alexandrii), žilo jednak v Etiopii asi z 50 % židovské obyvatelstvo a v prvotních křesťanských obcích převažovali žido-křesťané nad pohano-křesťany (Sellassie-s.7-10). O příchodu a usídlení Židů v Etiopii pojednává kniha Kebra Negast (také Kibre Negest),⁷ o jejímž pravděpodobném původu se zmiňuje Sellassie ve své knize „The Early Translation of the Bible into Ethiopic Geez“ – viz literatura. Tuto problematiku zmiňuji v kapitole 3, věnované právě Falašům, starobylému prvku judaismu Etiopie.

⁵ Amharština – jazyk emitské skupiny etiopských jazyků, dnes úřední jazyk Etiopie, nahrazoval jazyk geez od 14. století, jako liturgický jazyk se počal etablovat od 19. stol., Užívá sabejského semitského písma, jediné semitské písmo, psané zleva doprava, 33 základních znaků, vyskytuje se každý v 7 obměnách, podle spojení se samohláskou.

⁶ MONOFYZITISMUS – christologický názor, že Ježíš Kristus měl pouze jedinou, božskou přirozenost, lidská přirozenost byla tou božskou jakoby pohlcena. MIAFYZITISMUS – přímo christologie Orientálních ortodoxních církví – Ježíš Kristus má sjednocené božství a lidství v jednu přirozenost, bez rozdělení, záměny či střídání.

⁷ Asi 700 let starý spis, původně v koptštině, přeložený r. 1225 do arabštiny, r. 1322 do geez (Sellassie-s.6-8).

I v EOTC, rovněž i v ostatních Starobylých ortodoxních církvích, byly učiněny pokusy o „navrácení“ do lůna hlavního křesťanského proudu – katolické církve. Od druhé poloviny 16. století se o to pokoušeli katoličtí misionáři, především jezuité z Portugalska, ovšem kromě krátkého období roku 1626, kdy došlo k silou udržované přechodné jednoty s Římem,⁸ nebyly dlouho tyto snahy úspěšné. Až v roce 1860 došlo k vytvoření uniatského odštěpku z EOTC (viz kapitolu o historii církve).

Přes veškeré uvedené snahy zůstal hlavní proud EOTC jednotný a pevný, odolal veškerým historickým svodům, jakož i celá Etiopie, jediná křesťanská země afrického kontinentu a jedna ze dvou zemí (spolu s Libérií), která kromě ultrakrátkého období italské okupace (1935–1941) odolala i tlaku kolonizace. Církev si po celou dobu uchovala i judaistické prvky a starozákonní tradice, čímž se výrazně odlišuje od ostatních Starobylých ortodoxních církví. Hlavními jsou: obřizka, konaná společně se křtem, rozlišování masa čistých a nečistých zvířat a svěcení Soboty jako posvátného dne odpočinku – vedle samozřejmě neděle, jako dne Vzkříšení. Průzkum právě těchto prvků si kladu za cíl své práce.

1.2. Obecné uvedení do problematiky

Vlivy judaismu v Etiopské ortodoxní Tewahedo církvi nejsou svého druhu jediné.

Předkřesťanský vývoj Etiopie přinesl také inkluze jiných tradičních náboženství. Jejich vliv se hrával roli především v jižní části Etiopie, sever byl více judaizován a to již přibližně od 15. století př. n. l. Mezi Arabským poloostrovem a Etiopií probíhaly obchodní vztahy, díky nimž se semitské kmeny stále výrazněji dostávaly a trvale usidlovaly na etiopském území. V horách Simena v severní části země šlo především o falaše, v oblasti Tigru šlo o Tigrejce. Semité přinesli s sebou jazyk geez, patřící k chimiaritskému kořenu (Kryštof-s.87). Země díky mísení semitského a nesemitského afrického obyvatelstva získala arabský název Habeš.⁹

Polyteistické kultury, jako kult uctívání draka, přenesený do Etiopie z Persie nebo náboženství Sabejců, proniknuvších do Etiopie přes Rudé moře a uctívající božstva nebe, země, moře, slunce i měsíce, nemají v dnešní m etiopském křesťanství nadále žádný vliv.

Naopak právě příchod Falašů má i v předkřesťanské době na etiopské obyvatelstvo významný vliv – ještě před příchodem křesťanství obrátili na židovskou víru černý kmen Agao (Agaw) a postupně s ním splynuli (Kryštof-s.89-92). Tím se také zpravidla vysvětluje tmavá pleť etiopských Židů – Falašů. Převážná část tohoto, původně judaizovaného kmenového uskupení byla však později christianizována (Moore) – viz kap. 3. V této speciální kapitole, věnované Falašům, je rozebrána teorie o způsobu, jak se do Etiopie dostali, resp. odkud. K plnému ustanovení jejich židovského, ale i jinými vlivy obohaceného kultu, muselo dojít

⁸ Docházelo ke znovupřevěcování kostelů a oltářů, exkomunikacím, reordinacím duchovních a rebaptizaci věřících.

⁹ Habeš – pochází z arabštiny (Abessia) = „směs“, naopak Etiopia pochází z řečtiny, znamená „černá tvář“.

v předtalmudské době, neznají ani babylonský talmud (Talmud Bavli) ani talmud jeruzalémský (Talmud Jerušalmi). Také neslaví svátek Purim, zavedený před polovinou 5. století n. l. (Sellasie-s.58). Své svatyně (mazildy) však staví v duchu Šalamounova chrámu. Dělí je na tři části, podobně, jako byl rozdělen jeruzalémský chrám, před samotnou stavbou je obětní oltář pro masité oběti a nádoba na kadidlo. Podobné členění svých chrámů (kostelů) užívá i EOTC, jak bude uvedeno níže. Prvky ovlivnění jsou zde dobře patrné. Z druhé strany, tedy z křesťanství naopak přibyl do kultu Falašů zase vliv mnišství – Falaši, jako jediná židovská odnož prakticovala po staletí mnišský život a celibát rabínů, stala se tak v judaismu raritním elementem.

V každém případě byl příchod semitských kmenů, potažmo i judaismu do Etiopie velmi významný při tvorbě tradic křesťanství, které se těmito judaistickými vlivy stalo velmi specifickým. Je však možno říci, že předchalcedonské křesťanské prvky a tradice jsou zde zakotveny rovněž a větší měrou, než prvky židovské a proto nelze věrouku EOTC považovat za synkretistickou na straně jedné ani adopcionalistickou na straně druhé.

Dá se říci, že Etiopie díky svému vývoji, odolání výbojným válkám i islámu a etiopské ortodoxní křesťanství i místní raritní židovství, díky své izolovanosti a pevnosti v tradicích a víře, tvoří velmi zajímavý koloritní prvek světového monoteismu. Pro jeho lepší a ucelenější pochopení je nutno nejprve sáhnout k vysvětlení historických milníků Etiopské ortodoxní církve (EOC), potažmo Etiopské ortodoxní Tewahedo církve (EOTC).

OBECNÁ ČÁST

2. Etiopská ortodoxní Tewahedo církev

Jak bylo řečeno výše, výrazný vliv na vývoj EOTC měla dvě zásadní fakta – jednak byla Etiopie po dlouhou dobu izolována od Říma i Konstantinopole (spolu s ostatními orientálními církvemi) díky nepřijetí rozhodnutí IV. ekumenického koncilu v Chalcedonu roku 451 n. l. a jednak byla i geograficky odtržena od křesťanského souvislého světa od 7. století vlivem expanze islámu. Kromě společných církevních dějin období prvních čtyř století po Kristu se její dějiny píší samostatně a úzce souvisejí s dějinami země i veškerého etiopského obyvatelstva. Proto také dějiny etiopského křesťanství nelze plně oddělit od dějin země

2.1. Stručná historie Etiopské ortodoxní Tewahedo církve

Dějiny EOTC lze rozdělit pro potřeby této práce v zásadě do 4 etap:

1. Doba počátků etiopského křesťanství
2. Období izolace až do úpadku Aksumu
3. Období dynastií Zagwé a Šalamounské (období expanze islámu a konfliktu s Evropou)
4. Období reorganizační, osamostatnění církve (včetně italské okupace).

O těchto obdobích se zmíním pouze krátce a beze zbytečných podrobností, které nemají vliv na stěžejní a záměrem práce vytyčené téma.

2.1.1. Počátky etiopského křesťanství

Tradičně se udává průnik křesťanství do Etiopie ze zprávy ve Skutcích apoštolů v Novém zákoně (Sk. 8,26–40), zde se píše o pokřtění etiopského dvořana, služebníka královny Kandáky diákonem Filipem. Tento dvořan prý po návratu do Etiopie zvěstoval Krista svému lidu (Filipi-s.52-53). Toto je biblický novozákonní údaj, pravděpodobné je ale také to, že při čilém obchodním ruchu mezi Etiopií a Egyptem a Etiopií a Arabským poloostrovem přes Rudé moře křesťanství rovněž šířili ve velkých městech i křesťanští obchodníci. Nešlo ale ještě o plnou christianizaci Etiopie.

Církevní historik Rufinus¹⁰ (10) roku 410 n. l. Uvádí příběh o obrácení Aksumitů (Kryštof-s.89-92). Všeobecně je ale ve vši dostupné literatuře a i v historiografii samotné EOTC uváděno jako počátek plné christianizace Etiopie období, kdy za Konstantina Velikého se filosof Meropios z Tyru vypravil do Indie, mimo jiné v doprovodu dvou bratří Frumentia a Edesia (Aedesia). Ti byli jako jediní u afrického pobřeží během zásobování potravinami ušetřeni na

¹⁰ Thyrranius Rufinus (345–410), historik a teolog, překládal církevní spisy z řečtiny do latiny.

životech při povraždění zbytku posádky pohany. Oba bratři se dostali ke královskému dvoru a Frumentius s podporou královy manželky po smrti krále Ezana¹¹ přesvědčil římské kupce o nutnosti šíření křesťanství.

Zatímco Edesius se vrátil do Tyru a stal se tam presbyterem, Frumentius v Alexandrii přijal biskupské svěcení r. 333 n. l. od tamního patriarchy Atanáše (Athanasia). Stal se tak prvním aksumským biskupem a metropolitou. Přijal jméno a titul Abune Sellama.¹² Původem byl Frumentius Syřan, přenesl tedy do Etiopie prvky východního ritu (Ethiopian Orthodox T. Church). V té době v dané oblasti sílily ariánské myšlenky, ale Frumentius zůstal odolným a pevným.¹³ Po Frumentiovi nastoupil druhý Abuna Mira, povolán z Egypta a počala se tak neobvyklá jurisdikce koptského křesťanství nad církví etiopskou.

V Etiopii, stejně jako v Sýrii převládalo monofyzitské (přesněji miafyzitské) učení, v některé literatuře se uvádí, že příchodem „devíti svatých“ do Aksumu kolem roku 480 n. l.¹⁴ Jejich dílem bylo ale spíše zakládání klášterů a pravděpodobný překlad Bible do jazyka geez (giiz) (Ethiopian Orthodox T. Church). Monofyzitské tendence již musely být v etiopském křesťanství usídleny dříve, kvůli nim a trváním na nich nebyly přijaty závěry koncilu v Chalcedonu, který se konal v roce 451 n. l., tedy ještě před příchodem „devíti svatých“ (patrně) ze Sýrie. To by nasvědčovalo tomu, že sami „svatí“ byli monofyzité a odebrali se do oblasti, kde tento dogmatický pohled na trojiční učení byl „doma“ a kde jim nehrozilo pronásledování (Sellassie-s.73). Zdrojem překladu Bible do geez byla patrně řecká Septuaginta (Ullendorff-s.10), ovšem o tomto ani o přesné době překladu nepanuje dodnes mezi církevními historiky shoda.

Mnišství přejalo etiopské křesťanství patrně od blahoslaveného Pachomia, v jehož klášteře několik let „devět svatých“ pobývalo (Kryštof-s.90). Do jazyka geez přeložili monofyzitští mniši i život sv. Antonína, pokládaného za zakladatele eremitského mnišství a také „Asketická pravidla“ Pachomiova. Žák jednoho z „devíti“, Aragaje (Aragavi), Jared, je patrně autorem liturgické hudby, jemu jsou připisovány zpěvy Žalmů – dodnes užívány v liturgii EOTC (Ethiopian Orthodox T. Church).

¹¹ Ezan, též Aezana, vládl v Aksumu 321–360, přijal křesťankou víru, 1. křesťanský panovník světa, titul Negus negast =Král králů (Mojdl)

¹² Také Abba Salem (Otec míru), sv. Frumentius je přijat katolickou i pravoslavnou církví jako světec (www.encyclopaediabritannica)

¹³ Arianismus – směr, podléhající názoru presbytera Areia z Alexandrie o podřízenosti B-ha Syna B-hu Otci.

¹⁴ Jejich jména byla: Garima (Izák), Afse, Guba (Or), Alef, Jemata (Adimata), Liqanos (Liganos), Aragaj (Aragavi), Panteleon (Pantelejmon) a Sehama (Secham). Jména jsou uvedena v geez, v závorce v amharštině, pokud se liší.

2.1.2. Období izolace až do úpadku Aksumu

Jde o období od neuznání výsledků IV. Ekumenického koncilu v Chalcedonu roku 541 n. l. a působení „devíti svatých“ až do 10. století, kdy byl islámskou invazí dovršen úpadek Aksumu.

Asi do roku 602 n. l., kdy došlo k dobytí Jemenu Peršany a kdy si Peršané plně podrobili oblast Rudého moře, se etiopské křesťanství vyvíjelo klidně, bez výrazných otřesů. Vrcholem rozkvětu říše Aksumu byla vláda krále Kaleba.¹⁵ Tehdy aksumské království zahrnovalo i oblast Jemenu v jižní části Arabského poloostrova. Kaleb udržoval úzké spojení s římským císařem Justinem I. (518–527) a jeho syn Gebre Meskel (525–539) s císařem Justiniánem I. (527–565) (Mojdl-s.24-25). Rozkvět Etiopie byl v té době výrazný. Izolaci království Aksumu dovršila expanze islámu v 7. století. Egypt byl obsazen Araby 640–642 za Chalífy Uthmána ibn Affána (Kropáček-s.25-27) a křesťanská Afrika byla ponechána bez pomoci v izolaci.

Kolem roku 615, tedy 7 let před Hidžrou,¹⁶ která je považována za pravý počátek islámu, přesídlilo ve 2 etapách několik desítek Muhammadových přívrženců do Etiopie.¹⁷ Toto období je islamology nazýváno „první Hidžrou“. Etiopský král (tehdy patrně Armaha) tuto skupinu Muhammadových stoupenců pod vedením Jafara ibn Abi Táliba přijal a poskytl jí azyl (Mojdl-s.24-25). Dle nepodložených zpráv, tradovaných v Etiopii, za tento azyl pak Muhammadovi následníci po dlouhou dobu ušetřili křesťanskou Etiopii před islámskými výboji. Pravděpodobnější však bude asi skutečnost, že Prorok Muhammad měl kromě 10 manželek také tři konkubíny – dvě Židovky a jednu koptskou křesťanku, údajně velmi oblíbenou. Muhammad i jeho stoupenci nazývali křesťany a Židy „lidem knihy“, Ahl al-Kittáb, a byli schopni tolerance k obchodně výhodným křesťanským i židovským oblastem (Kropáček-s.25-27). Koptské křesťanství (a jemu jurisdikčně podléhající křesťanství etiopské) bylo až do zmíněného 10. století historicky dokladovatelně ušetřeno muslimského násilí a dobytvačnosti.

K upevnění islámu a jeho hegemonii v uvedených oblastech však posléze přece jen došlo – postupným obsazováním země muslimy ze směru od Rudého moře a ze severu z Egypta. Tím došlo k snížení pozice etiopského křesťanství. Až do roku 1250 n. l. zůstává církev bez Abuny (Kryštof-s.91-92). Je ale pravdou, že oproti jiným zemím zde bylo po mnoho století soužití islámu a křesťanství relativně bez větších problémů. Vysvětlení první „dvojí Hidžrou“ v roce 615 a poskytnutí azylu muslimům etiopským monarchou je jednou z možností, mnohé ale i přes bohatá fakta zůstává nezodpovězeno (Mendel, Tauer).

¹⁵ Později uznán za svatého, v Etiopii znám pod jménem Ella Asbeha, dobře zdokumentovaný panovník (Mojdl)

¹⁶ Přesídlení první muslimské obce – úmmy – z Mekky do Mediny (tehdy Jathribu) r. 622.

¹⁷ Informace z knihy Miloše Mendela: Hidžra

2.1.3. Dynastie Zagwe a Šalamounovská dynastie, období expanze islámu a konfliktů s Evropou

Zagwe

Po pádu Aksumu nastoupila v Etiopii k moci nová dynastie, vzešlá z celého kmenového společenství Agaw (také Agao),¹⁸ dle tohoto termínu se tato dynastie nazývá Zagwe. Hlavním městem se stala Adefa, dnešní Lalibela.¹⁹ V křesťanské církvi byl trvale kulticky užíván semitský jazyk geez, v dané době byla do tohoto jazyka patrně přeložena většina církevních děl z Arabštiny (Kryštof-s.90). V Adefě bylo trvalými hosty množství muslimských vládců Egypta a také byla Adefa cílem delegací koptského Patriarchy z Alexandrie. Jihozápadně vznikalo mnoho malých sultanátů – Avoš, Debra-Gerchan, Valdia nebo Šoa – sice s křesťanstvím poměrně dobře koexistujících, ale křesťanské území stále výrazněji izolujících (Ethiopian Orthodox T. Church). Dynastie Zagwe trvala až do roku 1270.

Solomonovci

V letech 1270–1285 vládl v oblasti další výrazný panovník, Vekino (Yekuno) Amlak (viz Mojdl). Zahájil povstání v Amhaře proti dynastii Zagwe a nastolil novou vládní dynastii. Vekino Amlak odvozoval svůj původ z Aksumské dynastie a snažil se obnovit zašlou slávu Aksumu. Jeho nejvýznamnějším cílem bylo ustanovení nového Abuny, ale tento pokus byl zmařen tehdy již velmi silnou pozicí islámu v Egyptě a držením Alexandrijského koptského patriarchátu muslimy „na uzdě“.

Vzhledem k tomu, že původní dynastie Aksumu odvozovala svůj původ od krále Šalamouna (Solomona) a královny ze Sáby, nazývá se od tohoto období vládnoucí dynastie Šalamounovskou (Solomonovci). Každý z dalších panovníků a vrcholných představitelů země i církve se snažil o sestavování rodokmenu a hledání souvislostí svých předků s královskou rodinou Šalamounovou (Ullendorff-s.15-20). Tradice královny ze Sáby a Šalamouna je zachycena v knize Sláva králů (Kebra Negast), která byla patrně dopracována právě za Vekino Amlaka (Ullendorff-s.74-78).

Nejvýznamnějším panovníkem Solomonovců byl Amlakův vnuk Amda Sion, je jedním z nejvýznamnějších panovníků Etiopie a je dodnes považován za pravého zakladatele Etiopie (Ullendorff). Panovníci Šalamounovské dynastie si přisvojovali starozákonní jména,

¹⁸ Kmeny Agao (Agaw) částečně splynuly na severu země s židovskou komunitou a okludovali do ní tmavou barvu pleti (Kaplan)

¹⁹ Pojmenovaná po nevýznamném panovníkovi dynastie Zagwe – králi Gebre Mesqel Lalibelovi. Vybudoval mnoho skalních chrámů, usiloval o zbudování tzv. „nového Jeruzaléma“(Mojdl)

významným panovníkem byl i Zara (Zera) Jaqob (Yacob, Va akov).²⁰ Za jeho vlády bylo ustanoveno slavení dvou „Šabatů“ – Soboty i Neděle. (Zajímavé je, že i neděle nesla název „Velký Šabat“, nikoli termín, který by vyjadřoval hlavní důvod svěcení dne, tedy Vzkříšení). Na starozákonních prvcích v etiopském křesťanství Zara Jaqob trval a snažil se je pokud možno zvýrazňovat. Pevnější příklon k judaistickým tradicím byl v tehdy izolované etiopské církvi jednotícím prvkem, umožňoval rovněž bezkonfliktní soužití s komunitou Falašů na severu země a společné odolávání sílícímu vlivu islámu.

Expanzi islámu již však nebylo možno plně zastavit, zejména pod vedením Osmanců a Somálců počal islám zasahovat do tradic, svatyní a rituálních oblastí křesťanů velmi hrubě a bezohledně. Osmanci (Turci) v roce 1531 nelítostně vtrhli přes Rudé moře do Etiopie pod vedením somálského generála Achmeda (Ahmada) ibn Ibrahima al-Ghazi, který během asi 10 let bojů ovládl téměř 75% etiopského území (Ethiopian Orthodox T. Church). Došlo k výrazným ztrátám na církevních objektech, památkách i životech věřících. Chrámy, kostely a kláštery EOC byly muslimy ničeny a rabovány, mnoho etiopských křesťanů bylo násilně donuceno přijmout islám, někteří pro víru umírali.

Odpor etiopských panovníků, zejména krále Lebny Dengela (1508–1540) a jeho nástupce Klaudiose (1540–1558), v amharštině i geez Galawdewose, se neobešel bez pomoci tehdy v zemi čteně pobývajících Portugalců, hledajících záchytné body a zásobovací lokality pro své lodě, cestující za obchodem do Indie (Kryštof-s.90-92). Portugalci sice zpočátku pod vedením syna Vasco da Gamy, admirála Cristóvao da Gamy ušetřili muslimským vojskům několik porážek, ale nakonec v roce 1543 sami museli boje ukončit – Cristóvao da Gama padl a boje s islámem ustaly.

Portugalci však i v následujících desetiletích udržovali s Etiopií živé kontakty, kromě obchodních zájmů však měli snahu také o navrácení etiopského křesťanství do lůna Říma. Tuto snahu uskutečňovali především prostřednictvím jezuitských misionářů. Zdařilý pokus s nejednoznačným výsledkem, podobně jako v ostatních Starobylých ortodoxních církvích, byl uskutečněn až mnohem později (Filipi-s.52-54). Přes počáteční podporu tomuto trendu i ze strany etiopských vladařů, kteří v síle Říma spatřovali větší bezpečí vůči islámské hegemonii, docházelo však ke stále větším konfliktům s Římem, potažmo s jezuitou, že tito byli nakonec v 17. století (dekretem z roku 1632) etiopským králem Fasilem²¹ vyhnáni ze země. Etiopané si

²⁰ Zara Jaqob (či Vaakob nebo Yacob) panoval 1434–1468, zasloužil se o další překlady náboženských děl do geez, vyslal delegaci na koncil do Florencie, za tento vstřícný krok k Římu udělil papež r. 1439 právo etiopskému kléru sloužit mše v jazyce geez v kapli Santo Stefano de Mori ve Vatikánu.

²¹ Fasil, též Fessalidas, Fasiledos (1632–1667), vládl pod jménem Alam Sagad, hlavním městem učinil Gondar (Ethiopian Orthodox Church)

ještě po dalších 200 let díky těmto konfliktům zachovávali odpor a nedůvěru vůči všemu evropskému (Kryštof-s.92-94).

2.1.4. Období reorganizace, italská okupace, osamostatnění EOTC

O tomto období se zmiňuji pokud možno stručně, řešilo více pozici a stabilitu EOTC, ovšem na uchování judaistických prvků ve věrouce a liturgii nemělo již výraznější vliv.

Od 17. století se sice celá Etiopie drobila na množství malých monarchistických útvarů, na drobná království a knížectví, ovšem Etiopská ortodoxní církev zůstávala jednotná. Jezuitské snahy pro sjednocení s Římem vyzněly naplano, jak uvádím již výše. Přestože od 13. století byli opět v Alexandrii svěceni Abunové coby arcibiskupové a metropolité pro Etiopii, církev sestávala ze tří doktrinálních směrů – Tewahedo, Tsegga Lej a Qebat (Ethiopian Orthodox T. Church). Věřoučné spory mezi těmito třemi směry netrvaly dlouho, vyřešeny byly direktivním rozhodnutím etiopského císaře Teodora II.²²

1) **Tewahedo** (znamená „jednota“) byla doktrínou, uznávanou Koptskou ortodoxní církví, s trvalým vlivem a jurisdikcí nad Etiopskou ortodoxní církví. Tewahedo učení vyznávalo jednotu dvou podstat v Kristu, božské a lidské, nesmíšené a nerozdělené. Tato doktrína byla nakonec, jistě pod silným koptským vlivem, Teodorosem II. s podporou Alexandrie direktivně ustanovena jako jediná možná, a to pod hrozbou trestu.

2) **Tsegga Lej** (znamená „Syn požehnání“) hlásala doktrínu o třech zrozeních Krista – z Otce, z Panny Marie a z Ducha Svatého. Tato doktrína byla coby heretická směrem Tewahedo odsuzována nejvíce, s konečnou platností na sněmu Boro Meda na konci 19. století přísně zakázána císařem Ioannem IV. (Johannesem IV.)²³ a králem ze Šoa Menelikem II. Dekret o heretické pozici tohoto učení byl vydán roku 1878 (Ethiopian Orthodox T. Church).

3) **Qebat** (znamená „Pomazání“), tato doktrína hlásala pomazání Krista Duchem svatým, odmítala vtělení. Vyzdvižen byl tedy stěžejní vliv Ducha Svatého na sjednocení dvou podstat v Kristu. Proti této doktríně nebylo třeba výrazně bojovat, byla nejslabší a splýnula se směrem Tewahedo jakousi přirozenou cestou asimilace (vše volně dle Kryštofa).

Etiopští křesťané rovněž v 19. století prováděli misii mezi muslimy, trend byl samozřejmě i opačný a trvá podnes. Například v letech 1913–1916 vládl v Etiopii imperátor Ijasu, který se přiklonil k islámu, stal se tedy jediným nekřesťanským panovníkem Etiopie za dobu její křesťanské historie (pokud pomineme komunistického diktátora Mengistu Haile Mariama ve

²² Též Tewodros II., vládl 1855–1868, prosadil doktrínu Tewahedo, preferovanou alexandrijským arcibiskupem pro Etiopii – Salamou.

²³ Za Ioanna byli od roku 1881 na jeho žádost v zájmu znovusjednocování Etiopské ortodoxní (nyní již Tewahedo) církve vysláni z Alexandrie hned 4 koptští biskupové (Ethiopian Orthodox Church)

20. století). Tímto krokem přijetí islámu si však popudil drtivou většinu etiopského obyvatelstva proti sobě, a to i židovského, že byl roku 1916 sesazen, dokonce pod tlakem evropských mocností – Anglie, Francie a Itálie, protože v souvislosti s přijetím islámu se postavil na stranu Turecka, potažmo Rakouska a Německa. V této době probíhala již I. světová válka a tyto konotace hrály značnou roli (Mojdl-s.70-73).

Již od r. 1881, doby vlády císaře Ioanna IV. sílily tendence k odtržení EOTC od vlivu Koptské pravoslavné církve, došlo k jednání mezi etiopskou vládou a Alexandrií. Prvotním výsledkem bylo jmenování čtyř koptských biskupů, kteří byli přiděleni do stěžejních oblastí stále ještě rozdrobeného etiopského císařství. Metropolita Petr byl ustanoven pro Gondar, sídlo imperátora, Metropolita Matouš pro Šoa, sídlo krále Menelika II., Metropolita Lukáš pro Godžam a Metropolita Ioann pro Simen-Begemder. Dále za doby vysvěcení a ustanovení koptského Abuny Qerillose (Kyrillos, Cyril) bylo vysvěceno 5 etiopských mnichů bez vlivu koptského patriarchátu v Alexandrii na diecézní biskupy (roku 1926). Byli jimi Isaak, Peter, Michael, Abraham a Sevir (Kryštof-s.94).

Pro stát i církve v roce 1935 nastalo trudné období italské okupace.²⁴ Do té doby vládl v Etiopii císař Ras Tafari, známý světu pod jménem Haile Selassie I.²⁵, zavedl 1. etiopskou ústavu a vytvořil parlament. Od roku 1931 na jeho žádost byl mezinárodně uznán pro zemi název „Etiopie“ namísto do té doby běžně užívaného názvu Habeš (Mojdl-s.70-73).

Italská okupace trvala do roku 1941, kdy Etiopii osvobodili Britové a z exilu se tak mohl navrátit jak císař Haile Selassie, tak z Káhiry Abuna Qerillos. Ten zemřel v roce 1951, po něm nastoupil bývalý jeruzalémský biskup EOTC Basileos (Basilios), který byl jako první metropolita etiopského původu. Roku 1959 byla samostatnost EOTC potvrzena Alexandrií a metropolita EOTC byl titulárně povýšen do postavení Patriarchy, rovnocenného s Patriarchou koptským (Chaillot-s.36-37).

Moderní vývoj Etiopie je uveden v kapitole 4, v rámci shrnutí obecné části této práce. Tento vývoj nemá na tradice EOTC nijaký zvláštní vliv a je uveden jen pro úplnost (viz níže).

Výše uvedené dějiny EOTC a Etiopie však bylo nutné alespoň stručně zmínit, dějiny Etiopské ortodoxní církve, potažmo Etiopské ortodoxní Tewahedo církve byly vždy spjaty a provázány s dějinami a uspořádáním celé Etiopie, v případě EOC (EOTC) jde o církve národní. Ta je

²⁴ Italové se pokusili Etiopii kolonizovat již r. 1894, ovšem byli poraženi. V té době byla celá Afrika již rozdělená mezi koloniální mocnosti – Anglii, Francii, Německo, Španělsko a Portugalsko. Nespokojená Itálie vlastnila jen Eritreu a Somálsko. Etiopie tehdy, až do r. 1935 kolonizaci odolala.

²⁵ V amharštině Hayle Sillase – v geez znamená „moc sv. Trojice“ (Chaillot).

dodnes v Etiopii zrovnoprávněna s islámem a má své eparchie v Izraeli a USA, menší komunity pak v Eritreji,²⁶ Somálsku a Egyptě.

Odštěpek EOTC, vzniklý působením řádu Lazaritů v čele s prelátem Jakubem coby kanonický a dogmatický svazek s Římem roku 1860 má obdobné obřady a věrouku, jako EOTC. Nazývá se Etiopskou uniatskou církví (EUC) s první katedrou (biskupstvím) v Asmaře a čítá dodnes asi 40 000 věřících (Poláček v roce 2004 uvádí až 120 000 věřících). Volbu uniatského Abuny potvrzuje papež, od roku 1951 sídlí v Etiopii také papežský apoštolský exarcha. Roku 1961 byl papežem pro etiopské Uniaty zřízen stolec metropolitity – arcibiskupa, jemuž podléhají dva biskupové – v Adigratu a v Asmaře (ta se dnes nalézá na území Eritreje).

V čele EUC stál od roku 1985 papežem Janem Pavlem II. jmenovaný kardinál Paulos Tzadua, arcibiskup v Addis Abebě, od r. 1999 je v čele kardinál Berhane Yesus Demerew Sourafiel (Poláček -4 str.čl., nezn.zdroj).

2.2. Organizace a hierarchie EOTC

Pro pochopení a správného zařazení judaistických prvků a vlivů je nutno rovněž v krátkosti zmínit některá fakta z organizační struktury EOTC, hierarchie duchovenstva, říci si něco o uspořádání svatých církví – chrámů a kostelů a také o věrouce a liturgii – kde všude jsou již judaistické prvky a starozákonní tradice a vlivy dobře patrné. Kapitola je také doplněna organizačním schématem a náčrty kruhového a obdélníkového typu kostela, dvou nejužívanějších stavebních systémů, užívaných v etiopském ortodoxním křesťanství.

2.2.1. Organizace a struktura církve

Tuto podkapitolu uvádím zejména pro úplnost, samotná organizace a struktura církve nemá významnou souvislost se starozákonními tradicemi a judaistickými vlivy na život etiopského křesťana. Vycházím zde především z informací, načerpaných v práci Christine Chaillot (viz literatura) a ze samotných stránek EOTC, dostupných na www.ethiopianorthodox.org (viz elektronické zdroje). Z práce Christine Chaillot je převzato také schéma církevní struktury, které přeložila Pavla Kubová (s.65) pro svoji práci pro Filosofickou fakultu University Pardubice (viz literatura).

V EOTC je dbáno na účast laiků v životě církve. K vyjadřování jejich postojů slouží sněmy na několika úrovních.

- 1) Jednak jde o Místní sněm, ten sestává z 5–9 osob, přibližně z poloviny bývá obsazen laiky a z poloviny kleriky, je volen jedenkrát za tři roky.

²⁶ Dnes již organizačně samostatná Eritrejská ortodoxní církev, stejná liturgie, hierarchie, věrouka i tradice s EOTCR. 1994 po dohodě s etiopským patriarchou vysvětil koptský patriarcha Šenuda III. eritrejské biskupy, z nich zvolen patriarcha – církev má 1 400 000 věřících.

- 2) Všeobecný oblastní sněm, rovněž složený z laiků a kleriků, jejichž počet odpovídá aliquotně počtu věřících a kléru v dané oblasti, se nachází na diecézní i národní úrovni. V zájmu pružného rozhodování si sněmy těchto úrovní volí Oblastní řídicí výbor, a to rovněž jedenkrát za tři roky. Všeobecnému oblastnímu sněmu na diecézní úrovni předsedá biskup, na národní úrovni mu předsedá patriarcha.
- 3) Dvakrát do roka pak zasedá Svatá synoda, sestávající však jen z kléru – patriarchy, arcibiskupů a biskupů. Pružnější v rozhodování je pak Stálá synoda, do níž jsou delegáti voleni na zasedání Svaté synody, jde vždy o tajemníky a další výkonné orgány, dále samozřejmě je nevoleným členem vždy patriarcha a vždy 3 biskupové, obměňovaní po 3 měsících, itinerář obměn je stanoven vždy zasedáním Svaté synody.

Tajemníci sídlí na Generálním sekretariátu (ten nese také název „Ústřední kancelář patriarchátu“).

Dále struktura církve obsahuje Správní radu EOTC, Oddělení evangelizačních a misijních aktivit a dále několik resortních oddělení (viz schéma). Vzhledem k tomu, že v posledních dvou staletích se dostává do popředí potřeba svatých spisů v amharštině, tedy aktivním národním jazyce, je pro jejich překlad z jazyka geez a revizi ustanovena 8 členná Rada učenců.

2.2.2. Hierarchie duchovenstva

Dle údajů na internetových stránkách EOTC www.ethiopianorthodox.org, aktualizovaných každoročně, má dnes EOTC v samotné Etiopii (tedy mimo diasporní eparchie a menší enklávy) asi 35 miliónů věřících v asi 32 500 farnostech. Vyšší a nižší klérus se zde sčítá, jde asi o 365 000 duchovních různé úrovně, biskupů a arcibiskupů je 47. Církve je dělena do 38 diecézí. Na světě (včetně diaspory) má EOTC přibližně 830 klášterů. (K roku 2013 má Etiopie asi 83 321 000 obyvatel).

Vyšší duchovenstvo má trojí členění, podobně jako jiné církve, které nerezignovaly na úřad biskupa, episkopální svěcení a apoštolskou sukcesi. Jde tedy o biskupy (arcibiskupy), kněze a diáky. Nižší klérus nese název „debtera“ a sestává z osob s duchovním vzděláním, které ovšem nepřijaly vyšší svěcení. Starají se o výuku mládeže, dozor a správu nad svatyněmi a hlavně mají na starost liturgickou hudbu a zpěv, velmi důležitý prvek EOTC. Díky této stěžejní činnosti je často v literatuře termín „debtera“ spojován s ekvivalentem „zpěvák“. Kromě kléru, spadajícího pod patriarchu, je ve výše uvedených 830 kláštřech početný stav mnichů (koinobitů)²⁷ a mimo kláštery množství poustevníků (eremitů),²⁸ zvaných v geez „bahetami“ a těšících se mezi věřícími zvláštní úctě.

²⁷ Koinobité (z řečtiny „koiné bios“ = život pospolu), jde o mnichy, spadající pod kláštery (Filipi).

Jak bylo uvedeno výše, nejvyšší představitel (Abuna) EOTC byl do roku 1951 koptského původu a měl hodnost metropolitity. Pod jurisdikci Koptské ortodoxní církve však spadala EOTC až do roku 1959, v tomto roce byl metropolita povýšen na patriarchu a je dodnes výhradně etiopského původu, má světití pravomoci, stejně jako ostatní etiopští biskupové a nepodléhá již koptskému jmenování v Alexandrii. Je ale pravdou, že první Abuna – metropolita etiopského původu byl ve funkci již od roku 1951 (Basileos, viz výše), tedy ještě před oficiálním uznáním samostatnosti EOTC Alexandrií. Abuna – patriarcha má biskupský úřad (katedru) od roku 1893 v Addis Abebě, přísluší mu užívání mitry s trojitou korunou, vykonával vždy korunovací císaře a světit biskupy (Kryštof-s.99-100).

Druhou nejvyšší autoritou v EOTC byl po staletí ečege (také někde yčigje), tedy „starší“. Jde de facto o nejvyššího převora (lépe řečeno igumena) kláštera Debre Libanos v diecézi Šoa, který zastřešuje mnišské záležitosti a tradičně vždy pochází z uvedeného kláštera. Po svém jmenování však kromě kláštera Debre Libanos úřaduje i v sídle ečege v Gondaru. Historicky byl ečege vždy Etiopan a proto se těšil často většímu respektu a autoritě, než Kopty dosazovaný metropolita.²⁹

Nad církevní judikaturou a vzděláním má patronát „nebrid“,³⁰ svěcený patriarchou a sídlící v Aksumu.

Po dobu koptské svrchovanosti nebylo možné svěcení etiopských biskupů jinou, než koptskou světití autoritou. V současné době je situace již poněkud jiná. Abuna patriarcha³¹ zároveň přebírá i titul a pravomoci ečege (Kryštof-s.99-100).

Podobně, jako je tomu u jiných autokefálních klasických pravoslavných církví, i zde je pro kněze možnost uzavření sňatku jen před svěcením. U diákonů je možnost uzavření sňatku i po svěcení, ovšem jen tehdy, pokud neaspírují na výkon funkce pomocníka kněze při bohoslužbě a funkce v řízení farnosti. Pro tyto diákonky platí stejný předpis, jako pro kněze. I přesto žije v rámci EOTC většina kněží a velká část diákonů v dobrovolném celibátu (www.ethiopianorthodox.org).

²⁸ Eremité (z řečtiny „eremos“ = poušť, potulní mniši, poustevníci (Filipi), v Etiopii požívají vysoké úcty.

²⁹ Metropolita nebyl často znalý ani geez ani amharštiny, proto byl vždy ečege jeho pravou rukou (Selassie).

³⁰ V geez „nebura ed“ (ten, na něhož jsou položeny ruce), je představeným katedrály v Aksumu a jeho funkci lze přirovnat k arciděkanu (Kryštof).

³¹ Dnes 5. patriarcha Jeho Svatost Abune Paulos, arcibiskup aksumský a ečege stolice sv. Tekle Haymanota, jak zní jeho plný titul (www.ethiopianorthodox.org).

Někteří diákonci bývali svěceni již ve věku 8–12 let, dříve byli takto svěceni i mužští příslušníci rodin králů, knížat i císaře, aby mohli vstupovat v chrámech přímo do svatyně k oltáři (viz kap. 2.2.3.). Kněží pak mají v EOTC nepřehledné množství funkcí a s tím spojených titulů, jde o poměrně složitý systém, v němž se nelze snadno orientovat a byl by nad rámec potřeb této práce.

2.2.3. Svatyně EOTC (chrámy a kostely)

Budovy kostelů a chrámů se těší u etiopských křesťanů veliké úctě, každý etiopský věřící v EOTC by měl alespoň jedenkrát denně navštívit chrám. Modlitbu může také provést vne svatyně, u její zdi, kdy se místo chrámové prostrace, v etiopském křesťanství užívané místo pokleknutí, dotýká zdi několikrát během modlitby čelem.³² Do kostelů a chrámů vstupují věřící (včetně kléru) bosí. Ženy i muži mají pokrytou hlavu, když u mužů to není striktně vyžadováno.

Většina chrámů je stavěna ve stylu s řeckými, koptskými a syrskými prvky. První chrám v Aksumu, vystavěný císařem Ezanou (který jako první přijal na počátku 4. století křesťanství a je srovnáván s Konstantinem Velikým), je syrského stylu.

Chrámy jsou stavěny dvěma základními způsoby, které mají vliv na vnitřní uspořádání – obdélníkové a kruhové (koncentrické rotundy). Interiér je budován dle přísných pravidel, která kopírují uspořádání a strukturu Chrámu Šalamounova v Jeruzalémě.³³ Situování věřících i manipulace a uspořádání v oblasti oltáře v hlavní svatyni se drží zase stylu většiny pochramových synagog (blíže rozebráno ve speciální části – kap. 5.4).

Pochopitelně v příkrém rozporu s judaistickou tradicí a blíže ke klasickému pravoslaví jsou svatyně v EOTC bohatě zdobené ikonami a provádí se zde pravoslavná konsekrace chleba a vína pro potřeby vysluhování eucharistie. Chrámový zpěv prostřednictvím debtery je výrazným specifickým EOTC, je situován vždy, jak v kruhovém, tak v obdélníkovém typu svatyně ve vnějším prostoru, tzv. „gene makelet“, tedy spolu s věřícími během celé bohoslužby.

Existují však také chrámy zcela speciálních tvarů. Například osmiboká katedrála sv. Jiří v Addis Abebě nebo velmi staré chrámy ve tvaru kříže, jako je velmi vzácný chrám sv. Jiří v Lalibele. Převažují však chrámy kruhového tvaru. Na vrcholu kopule svatyně se nachází typický etiopský bohatě zdobený kříž, často doplněný pštrosími vejci.³⁴

³² To poněkud připomíná židovské modlitby u Zdi nářků (ha-Gotel), ale souvislost by zde byla pouhou spekulací.

³³ Podruhé a navždy zbořen v r. 70 n. l. Římany

³⁴ Patrně koptský vliv, pštrosí vejce se ke zdobení svatyní užívalo již ve starém Egyptě, symbolika nutnosti střežení víry, jako střeží pštrosice svá vejce (Kubová).

Vnitřní, střední a vnější prostor kruhového chrámu a přední, střední a zadní prostor chrámu obdélníkového, jsou popsány v kapitole 5.4., protože úzce souvisí se stěžejním cílem této práce. Stejně tak uspořádání oltáře s deskami a parochetem, symbolizujícími desky Zákona a Archu úmluvy, spolu se Stanem setkávání v době Mojžíšova exodu na Sinaji, jsou rozebrány rovněž v uvedené speciální kapitole.

Z křesťanského pohledu jsou v chrámu důležité posvátné předměty a liturgická roucha. Na svatém Prestolu (oltářním stole) leží vždy kříž a Evangelium. Dále se zde nacházejí potřeby k vysluhování eucharistie – kalich, diskos, hvězdice a lžíce (Kryštof-s.104-105). Chléb (prosfora) se láme prsty. Je zde také zvoneček, kadidelnice s rolničkami a chřestítka, tzv. sistrum (cenacel).

Debtera pro svoji liturgickou hudební produkci užívá buben (kebero), rovněž sistrum (cenacel), zvon a důležitá je také modlitební hůl (maqumia). (Chaillot-s.140, také The Church of Ethiopia...)

Rituální oděvy kněží, diákonů a biskupů či patriarchy, jejichž složitý popis by přesahoval potřeby této práce, je povoleno nosit pouze v chrámu, mimo něj nosí klérus sice od laiků odlišný, ale jiný typ klerikálního oděvu (Kryštof-s.99-100). V církevní bohoslužbě uvnitř i mimo chrám, také při podávání eucharistických darů věřícím, se užívá velmi častý prvek – slunečník.

2.2.4. **Věrouka EOTC**

Etiopská ortodoxní Tewahedo církev má stejnou dogmatiku, jako Koptská ortodoxní církev. Uznává první tři ekumenické koncily (v Nikaji r. 325, v Konstantinopoli r. 381 a v Efesu r. 431), ale stejně, jako ostatní Starobylé východní církve, odmítla závěry čtvrtého, Chalcedonského koncilu v roce 451.

Krédem EOTC je Nikajsko-konstantinopolské vyznání víry a církev uznává rovněž sedm svátostí (tajin) – křest, biřmování, eucharistii, pomazání nemocných, kněžství, manželství a pokání (Rahner). Učení o dvou podstatách v Kristu, které pochází ze závěrů čtvrtého koncilu v Chalcedonu a které EOC původně odmítla, je nyní součástí její věrouky.

Je třeba ale poznamenat, že se stále ve věrouce EOTC udržují jisté nestoriánské rysy.³⁵ V EOTC existuje teologický názor, že ke spojení božské a lidské podstaty v Kristu došlo při Ježíšově křtu. Toto je pokládáno mnohými věřícími za třetí, boholidskou podstatu Krista. První podstata – božská, pochází ze zrození z B-ha Otce, druhá, lidská podstata, ze zrození z Panny Marie a třetí, tedy „boholidská“ pochází ze zrození při křtu (Kryštof-s.100-101). Toto

³⁵ Nestoriáni – Nestorius, jehož jsou příznivci, tvrdil, že v Kristu jsou dvě osoby – lidská a božská, s lidskou se JK narodil, božská se do něho vtělila až po narození. Tím pádem Panna Marie nebyla Bohorodící. K tomu se dnes hlásí Apoštolská církev východu.

chápání je pozůstatkem splynutí (po direktivním zákazu, viz výše) jednoho ze tří věroučných směrů – Tsegga Lej – s hlavním a preferovaným směrem Tewahedo.

Vzhledem k dlouhodobé izolaci etiopského křesťanství od většinové křesťanské světové komunity si EOTC dodnes zachovala některé původní prvky, typické pro polyteistické animistické víry Afriky, které mají však zpravidla vnější, křesťanskou věrouku nenarušující charakter (viz pštosí vejce na kříži na kopulích chrámů, zpěv a hudba či bohoslužebná modlitební hůl). Stěžejní zvláštností jsou ale výrazné prvky judaistické – od uspořádání svatých a pokrývání hlavy na posvátných místech, až po svěcení Soboty kromě neděle, provádění obřizky současně se křtem, křtu samotného typem židovské mikve a potravinových předpisů, i v době půstů dodržovaných velmi striktně. Veškeré tyto aspekty jsou právě rozebírány ve stěžejní kapitole této práce – 5. – judaistické vlivy a prvky v EOTC.

Podrobný rozbor postních dnů a svátků (vyjma Soboty), které mají ryze křesťanský charakter a s judaistickými vlivy nijak nesouvisí, přesahuje rámec a potřeby této práce.

Krédo

Jak bylo uvedeno výše, EOTC užívá Nicejsko-konstantinopolského vyznání víry, tzv. Nicaena (kompletní znění je kanonické a není třeba ho zde uvádět). Z tohoto vyznání však vyplývá 6 věroučných závěrů, které zde přímo překládám z etiopské církevní publikace *The Church of Ethiopia, A panorama of History and Spiritual Life*, sestavené pod patronací Jeho Svatosti Abuny Theophilose, arcibiskupa z Harrar a patriarchy Etiopie z roku 1970 (viz literatura). Autor kapitoly *The Faith of the Church* V. C. Samuel (duchovní hodnost neuvedena) na straně 44 těchto 6 věroučných závěrů uvádí:

- 1) B-h je jeden. Je stvořitelem všech věcí a „Otcem Pána našeho B-ha a našeho Spasitele Ježíše Krista“. *Ačkoli je neviditelný a transcendentální, zjevuje se a uskutečňuje svrchovanou vládu nad vším stvořeným.*
- 2) Spolu s jedním B-hem Otcem jest jeden B-h Syn, který byl zrozen z Otce před vším stvořením a je s Otcem stejné podstaty. Syn v posledních dnech „získal tělo z naší Paní Marie, Svaté Panny, bez semene muže a vyrůstal jako člověk, ještě bez hříchu a beze zla“.
- 3) Trpěl, zemřel v těle, vstal ze smrti třetího dne, vystoupil na nebesa k Otci, který Ho seslal. On na nás seslal Ducha Svatého, který pochází z Otce a který je stejné podstaty jako je Otec i Syn. Toto vše On udělal pro naší spásu (vykoupení).
- 4) Veškeré stvoření od B-ha je dobré a není v něm ničeho, co by mělo být odmítnuto. Sňatek a plození dětí je čisté a neposkrvněné, „protože B-h stvořil Adama a Evu k množení“. Toto jest v našem těle a duši, která je nesmrtelná a která nezahyne v těle.
- 5) Jest vzkříšení ze smrti, u spravedlivých i hříšníků. A (jest) soud, při kterém bude každý posuzován podle svých skutků.

- 6) Kristus není nižším stupněm, podřízeným vzhledem k jeho Vtělení. Jest nezaměnitelným B-hem, Slovem, které se stalo člověkem pro naše Vykoupení ve skutečnosti. Jemu náleží sláva, chvála a díkyvdání.

Písmo

(ze spisu patriarchy arcibiskupa Kryštofa-s.106-108, – viz literatura)

Bible v EOTC sestává z 81 knih. 46 knih tvoří Starý zákon a 35 tvoří Nový zákon. Starý zákon byl patrně do jazyka geez přeložen ze Septuaginty, Nový zákon byl přeložen „devíti svatými“ ze syrského textu z Antiochie. Nekanonické knihy Starého zákona jsou:

Nanebevzetí Izajáše, Svátky, Enoch, Paralipomenon, Báruk, Noe, 3. a 4. Ezdráš, Nehemjáš, 1. a 2. Makabejská, Mojžíš a Tobit, Haggai, Zefaniáš, Knihy moudrosti (Metschafe tibe) a Pokání (Tegsats).

V Novém zákoně se užívá 4 Evangelíí, 14 listů, připisovaných Pavlovi, Skutků, veškerých dalších listů NZ, Zjevení Janova, dále jsou zde Knihy Zákona, Sedm poselství sněmu, Apoštolská ustanovení, Pastýř (Hermův), Listy Klementa Římského a kánonů prvních dvou sněmů – Nikajského a Konstantinopolského a Didaschalia.

Kromě dalších spisů svatých, mezi nimiž vévodí dílo sv. Jana Zlatoústého a Církevních otců, jsou důležitými kanonickými knihami také Fetha Negast (Fita Negesta), tedy „Právo králů“ a Kebra Negast, tedy „Sláva králů“. Právě Fetha Negast, závazný soupis kanonického práva obsahuje mnoho judaistických předpisů – obřizku, výčet zakázaných prací a důležitých aspektů Soboty a také rozbor potravinových předpisů.³⁶ Feta Negest byla významně ovlivněna judaistickou částí kmenů Agao a potažmo učením Falašů (Kryštof-s.107).

³⁶ Kniha Fetha Negast není na www.ethiopianorthodox.org dostupná celá, možno získat pouze výňatky.

2.2.5. Liturgie v EOTC

Bohoslužba v EOTC probíhá v liturgickém, již aktivně nepoužívaném jazyce geez, její způsob a udílení svátostí se shoduje se zvyklostmi v Koptské ortodoxní církvi. Bohoslužbu musí nutně vykonávat vždy 2 kněží a 3 diákon, tito se před bohoslužbou alespoň 12 hodin postí.

Bohoslužebný řád (možno srovnat s Misálem) se nazývá „Kedasje“. Celkem se bohoslužebně užívá 14 anafor, jsou jimi: Svatých apoštolů, Pána našeho Ježíše Krista, Vládkyně naší Bohorodice, Svatého evangelisty Jana, Svatého Athanasia, Svatého Řehoře z Nazi, Svatého Dioskora, Svatého Jakuba Sarucha, Svatého Georgie Arména, Svatého Kyrilla, Svatého Epifania, Svatého Marka a 318ti Otců (Kryštof-s.101-103).

Chléb a víno se připravují před bohoslužbou. Chléb, nazývaný po pravoslavném způsobu „prosfora“, se peče z kvašeného pšeničného těsta, na povrchu je příčně a podélně nařezán na čtverečky a drobí se (láme) rukama při vysluhování eucharistie. Víno se lisuje ze sušených hroznů, před lisováním namočených. (dle IX. kapitoly: The Worship in the Ethiopian Orthodox Church od Sergewa Hable Selassie a Belayneshe mikaela z publikace The Church of Ethiopia... viz literatura)

Samotná etiopská liturgie se podobá předchalcedonskému východnímu ritu, oproti současným autokefálním pravoslavným církvím se prosfora nenamáčí do vína a nepodává lžící. Na konci bohoslužby, která sestává z modliteb, čtverého čtení (z listů apoštola Pavla, ze Sněmovních poselství, ze Skutků a z Evangelia), po liturgickém zpěvu a přednesení Nikajsko – konstantinopolského vyznání si kněz umyje ruce a provádí „polibek míru“ s ostatními duchovními, tito jej předávají věřícím. Pak následuje modlitba z anafory 318ti Otců. Proměnění svatých darů – chleba a vína – se děje při epiklézi.³⁷ Pak následuje teprve vynesení proměněných svatých darů z centrální svatyně chrámu, kam směřjí vstupovat jen duchovní,³⁸ mezi věřící do střední části chrámu. Sem se musejí věřící z vnější (zadní) části chrámu k přijetí eucharistie dostavit.

Předávání svatých darů provádějí vždy oba kněží. Jeden má na diskosu sv. Tělo Krista a druhý na hvězdici kalich se sv. Krví Krista. Po obou stranách prvního kněze stojí dva diákon, třetí diákon drží nad kalichem slunečník. Jeden kněz odlamuje čtverečky sv. Těla Kristova a předává je do úst věřícího, druhý podává sv. Krev Kristovu lžící (Kryštof-s.101-102).

³⁷ Epikléze = předávání Ducha Svatého.

³⁸ Svatyně, Maqdas je v centru chrámu – od oltáře (menber)

3. Falaši – prastarý judaistický prvek Etiopie

Etiopští Židé, kteří sami svoji komunitu nazývají Beta Israel, mají dodnes ne zcela jasný původ. Teorií o jejich příchodu do Etiopie, popřípadě konverzi, je několik a je o nich podrobněji pojednáno níže. V každém případě je možno historicky doložit existenci Beta Israel od 4. století n. l., kdy král Ezana přijal v Etiopii křesťanství, jejich historické milníky lze ale zpracovat až od století 13. I souvislost s oficiálním přijetím křesťanství v Etiopii ukazuje na možné ovlivnění rodícího se a učení formulujícího etiopského křesťanství judaismem. Druhý směr ovlivnění je pak patrný z později christianizovaného kmenového uskupení Agao (Agaw), které bylo před 4. stoletím judaizováno patrně Falaši a mezi Falaše smíšenými sňatky rovněž rasově inkludovalo (viz historii EOTC výše a rozvalu v závěru této kapitoly).

Zdroje k této kapitole, kromě publikací, uvedených na konci práce, jsou uvedeny jako poslední část této kapitoly, číselně jsou značeny mezi lomítky.

Falaši – Beta Israel – žili až do doby izraelského exodu v druhé polovině 20. století na severu a severozápadě Etiopie. Zde se ještě několikatisícová komunita nachází. Jednalo se asi o 500 menších venkovských aglomerací, smíšených s muslimskou i křesťanskou komunitou /1/. Většina falašského osídlení se nalézala v okolí jezera Tana, v regionu Tigray, Šire, Tselemt a Amhara, dále v regionu Gondar a v provinciích Demlia, Segelt, Qara a Belesa.

Kontakty mezi etiopskými Židy a světovou židovskou komunitou byly obnoveny až v polovině 20. století, kdy po pozdějším halachickém uznání Falašů rabínskými autoritami Israele za původní židovskou komunitu,³⁹ provedl Israel s pomocí USA ve dvou hlavních přesunových operacích (operace Mojžíš a operace Jozue) v letech 1979 až 1990 odsunutí více, než 30 000 etiopských Židů přes jižní Súdán leteckým mostem do Israele /2/.

V současné době, po značné populační explozi Falašů ve Svaté zemi žije tamtéž kolem 119 500 etnických etiopských Židů, více, než 68% již bylo narozeno v Israeli /3/. Název Beta Israel, užívaný v Israeli i ve světové literatuře dodnes, vznikl již za krále Ezany jako protiklad k názvu tehdejší křesťanské komunity Beta Kristan. V jazyce geez e rovněž v Etiopii vžil pro židovskou komunitu název Esraelawi (Israelité). Termín Falasha znamená „cizinec“ a vznikl za etiopského císaře Isaaqa v 15. století.

3.1. Náboženské aspekty a svátky

Náboženství etiopských Židů – Falašů – je valnou měrou shodné s náboženstvím většinové světové židovské populace. Díky dlouhodobé izolaci, vlivu kmenového uskupení Agao a dalších afrických religiosních útvarů má však některé cizorodé prvky nebo užívá pro běžné judaistické tradice, úkony a reálie neobvyklé terminologie. Velkou roli hraje také to, že

³⁹ Oficiálně v Israeli 14. března 1977, tehdy bylo vztaženo právo „alija“ (právo návratu pro všechny Židy do Svaté země) na Beta Israel.

etiopská židovská komunita nepoznala učení Talmudu, a proto jí některé prvky současného rabínského judaismu (pochrámového farizejského směru) zůstaly nepřístupné a neznámé. Název pro židovské náboženství v Etiopii zní „Haymanot“, pochází z jazyka geez. Bohoslužby probíhají v synagogách, které se nazývají „mazildy“ (mazeldy), doslova „místa bohoslužeb“ nebo Salat Bet, „dům modlitby“. Bohoslužba se přibližně shoduje s bohoslužbou farizejskou, ustálenou ve 2. století n. l. Na této bohoslužbě by ani pozdější vliv Talmudu nic nezměnil, takže některé odchylky pocházejí spíše z vnějších vlivů a z dlouhodobé izolace. Rovněž předpisy kašrutu jsou obdobné.⁴⁰

3.1.1. Posvátné texty

Posvátné texty se souborně nazývají „Mešafe Keduš“. Jsou psány v jazyce geez, s výjimkou Tóry, která je v synagogách v podobě hebrejského svitku dle tradice, ovšem ve vzdělávacích střediscích se studovala v jazyce geez v podobě knižního překladu. Bible jako celek, tedy Starý zákon, Tenach, je poněkud modifikována. Tóra, u falašů nazývána Orit,⁴¹ sestává kromě Pěti knih Mojžíšových ještě z knihy Jozue, knihy Soudců a spisu Rut (jde tedy o jakýsi „Oktateuch“). Ostatní knihy mají nižší význam a nerozdělují se na Proroky (Neviim) a Spisy (Ketuvim), tedy klíč významu knih Zákona je pouze dvoustupňový, zbylý počet hebrejského kánonu je však téměř zachován, nepatří do něho pouze Pláč Jeremiášův.

Připojeno je rovněž několik deuterokanonických knih: Sírach, Judit, Ezdráš, 1. a 2. Makabejská, Jubileí, Baruch, Tobit, Enoch a testamenty Abrahama, Izáka a Jáкова. Tisknou se zpravidla zvlášť, a nebo představují jakýsi druhý díl Tenachu /4/. Vedle etiopského židovského Zákona se bohoslužebně užívá množství dalších spisů (Mojžíšovy promluvy, Aaronova smrt, Mojžíšova smrt, Předpisy Sabatu, Kniha časů, Otec Eliáš, Kniha andělů, Kniha kněží, Příběhy Zuzany, Židovský příběh, Kniha filozofů a další).

3.1.2. Svátky

Kalendář Beta Israel je lunární, má 12 měsíců, střídají se měsíce o 29 a 30 dnech.⁴² Každý čtvrtý rok je přestupný a podobně, jako v židovském kalendáři (kde se tak ovšem děje sedmkrát za 18 letý cyklus) se přidává jeden 30 denní měsíc navíc – Adar šeni (Druhý Adar).

⁴⁰ Dělení potravin na košer (způsobilé) a trejfe (zakázané). Oproti některým etiopským kmenům je přísně zakázáno syrové maso.

⁴¹ ORIT, pochází z aramejštiny, ze slova „oraita“ = učení, tedy totéž, co v hebrejštině znamená Tora.

⁴² Oproti solárně-lunárnímu většinovému židovskému kalendáři.

Kalendář Falašů je jinak kombinací starověkého kalendáře Židů Alexandrie a kalendáře geez⁴³ (Kaplan-s.48-49).

Svátky, držené komunitou Beta Israel na území Etiopie (dnes již došlo v Izraeli ke konsolidaci s většinovou komunitou) jsou uvedeny dle měsíců židovského kalendáře, bez udání přesných dnů, neboť je složité je equalizovat se dny dle klasického judaismu. V závorce je název svátku v geez a za rovnítkem ekvivalent v klasickém judaismu. Neslavila se Chanuka (vznikla až v talmudském období) a poměrně pozdě, až ve 20. století byl přidán Purim.

Nisan – Nový rok (Baal lisan) = falašský Nový rok

Velikonoce (Fesike) = Pesach

Ijar – Druhé Velikonoce (Fesike šna) = Pesach šeni⁴⁴

Sivan – Svátek týdnů, také Půst žní (Some merar) = Šavuot

Tamuz – Půst Tamuzu (Some tomos) = neslaví se

Av – Svátek 9. Avu, také Půst Avu (Some Ab) = Tišeo beAv⁴⁵

Elul – Střídání roku (Awd amel) = Roš haŠana, židovský Nový rok⁴⁶

Naše smíření (Anakel astori) = neslaví se

Tišri – Svátek trubení (Baal Matqe) = neslaví se⁴⁷

Den smíření (Astasreyo) = Jom Kippur

Svátek stanů (Baala masallat) = Sukkot

Chešvan – Svátek Mojžíšových činů a proseb (Mehbela) = neslaví se

⁴³ Např. rok 2014 občanského kalendáře je dle židovského kalendáře rokem 5774 od ledna do srpna, září až prosinec 5775 (připočítává se do září 3760, září až prosinec 3761 k občanskému letopočtu)

⁴⁴ V současném judaismu se slaví těmi, kteří z vážného důvodu nemohli dodržet řádné období Pesachu. Mezi falaši se slavil vždy, dnes došlo v Izraeli se srovnání s většinovou židovskou populací.

⁴⁵ Smuteční svátek za dvojí zboření Chrámu.

⁴⁶ Skutečný Nový Rok dle židovského kalendáře, tam ale vychází na následující měsíc Tišri.

⁴⁷ Jde o trubení na sofar, v rabínském judaismu je spojeno zejména s oslavou Nového Roku – Roš ha-šana.

Kislev – Svátek žní, také Druhý Šavuot nebo Druhý půst žní (Some merar šna) = neslaví se

Tevet – Půst Tevetu (Some tibit) = neslaví se

Ševat – žádný svátek

Adar – Půst Esteřin (Some Ester) = Taanit Ester, slaví se v klasickém judaismu jako Purim⁴⁸

Svátky byly slaveny a Písmo (s výjimkou Oritu v synagoze) se četlo v semitských jazycích geez, tigrejštině a později i v amharštině (vše semitské jazyky) /5/.

3.2. Původ Falašů

O původu Falašů (Beta Israel) není do současnosti stále zcela jasno. K vysvětlení se používá tří hlavních badatelských směrů:

- 1) Ústních tradic
- 2) Tradice, odvozené z knihy Sláva králů (Kebra Negast)
- 3) Historie o ztraceném kmeni Dan

K potvrzení skutečných židovských kořenů Beta Israel (nikoli pouze historické konverze původních Etiopanů na judaismus) slouží jednak rabínské disputace a dobrozdání a v konečné době výzkum DNA. To spolu s názory historiků způsobuje stále jistou kontroverzi, již přibližují v závěru kapitoly 3.2.

3.2.1. Ústní tradice

Jedna z ústních tradic, všeobecně přijímaná v populární literatuře je ta, že v doprovodu královny ze Sáby a Šalamounova syna Menelika, který byl oběma přidělen právě Šalamounem, byli Židé, kteří buďto po odchodu královny ze Sáby v Etiopii zůstali nebo se později spolu s Menelikem vrátili znovu do Etiopie. Podle této ústní tradice a teorie se etiopští židé prý cítí potomky rodu krále Šalamouna.

Druhá ústní tradice říká, že Židé přišli do Etiopie ze severu, z Egypta, nezávisle na královně ze Sáby a Menelikovi. Mělo k tomu dojít již v období prvního zboření Chrámu v roce 586 př. n. l. jako záchranné reakci na odvlékání většiny Židů do babylonského zajetí. Pár století údajně zůstali Židé v Egyptě a to až do období vlády královny Kleopatry. Podpořili ji prý v boji proti Augustovi. Kleopatra byla ovšem poražena a až na minoritní skupiny většina egyptských Židů z obavy před persekucí pokračovala ve své migraci dále na jih – do jižní Arábie, do Jemenu⁴⁹

⁴⁸ Převzat až do současného kalendáře (luachu), před exodem do Izraele se neslavil, jde o období svátku Purim.

⁴⁹ Odtud odečítají svůj původ jemenští Židé, „Jemenité“, dnes rovněž většinou usazení v Izraeli, tvoří rovněž zajímavou kompaktní skupinu v koloritu orientálních Židů.

a Súdánu. Z poměrně nehostinného Súdánu pak pokračovali dále do Etiopie (asi 39–31 př. n. l.). Za etiopského krále Káleba, který obsadil Jemen, došlo i k migraci Jemenitů do Etiopie pod vedením patriarchů Azanose a Pinchase /7/.

Obě výše uvedené ústní tradice se vzájemně zcela nevylučují a čistě obecně vzato mohlo dojít k obojímu. Dnešní historický pohled však obě spíše odsouvá do pozadí.

3.2.2. Tradice z knihy Sláva králů (Kebra Negast)

V křesťanské knize Kebra Negast je sepsána starověká historie Etiopie. I v této knize je zapsána tradice o příchodu Židů do Etiopie se synem Šalamounovým a královnou ze Sábý. Dle této legendy prý Menelik po dohodě s otcem, králem Šalamounem, přesídlil zpět do Etiopie a s sebou vzal Archu úmluvy /7/. V Kebra Negast se také uvádí, že Židé přišli do Etiopie v 10. století př. n. l. po rozdělení původního spojeného židovského království na Judeu a Israel, a to přes Arabský poloostrov. Hovoří se zde také o dynastii Zagwe, tedy o dynastii vlády kmenů Agaw (Agao), které na konci 6. století n. l. získaly v Etiopii převahu, vyznávaly původně judaismus, přesto že nebyly semitského původu a část z nich byla christianizována. Z křesťanské populace Agaw vznikla ve 12. století dynastie Zagwe (viz historie) a ta sebe sama chápala jako potomky Mojžíše a jeho „etiopské manželky“. Tím vzniklo údajně propojení mezi judaistickými kmeny Agaw a etiopským křesťanstvím.

Většinou byla komunitou Beta Israel legenda, pocházející z Kebra Negast chápána jako spekulace, k tomu je třeba připočíst to, že kniha byla sepsána ve 14. století, kdy již byla u moci v Etiopii dynastie Šalamounovská. Její role byla v knize glorifikována a role Zagwe byla diskreditována /8/.

3.2.3. Tradice o židovském kmeni Dan

Tato tradice je přijímána komunitou Beta Israel oficiálně, takto svůj původ falaši sami chápou. Výše uvedené tradice jsou jim připisovány spíše z vnějšku, samo falašské společenství se považuje za Danity.

Ve falašské literatuře se nalézají svědectví o Danitovi jménem Eldad ha Dani, který v 9. století, před upevněním Zagwe, přišel do Egypta a tam vzbudil údajně mezi egyptským židovstvem značný rozruch. Prohlašoval, že přichází z „jižního židovského království“. Jazyk, kterým hovořil, byl hůře srozumitelným dialektem hebrejštiny s prvky aramejštiny a geez. Eldad ha Dani striktně dodržoval Mojžíšova přikázání, lišil se v některých detailech od rabínské halachy, takže budil dojem, že je Karaitem.⁵⁰ Přinesl s sebou staré hebrejské knihy, které

⁵⁰ Karaité – sekta judaismu od 8. století, založená v Persii patriarchou Ananem ben Davidem, který dle legendy bojoval proti exilarchátu svého staršího bratra Chananejji, byl za vzpurnost uvězněn islámským chalífou, respektujícím pouze prvorozenost v udělení židovské funkce exilarchy. Na radu muslimů řekl chalífovi, že neuznává Talmud, podobně jako šíité neuznávají

potvrzovaly jeho chápání halachy a byl schopen vysvětlovat tradice dle rabínských autorit svého lidu, údajného „jižního království Israele“/9/. Tvrdil, že jeho národ pochází z kmene Dan, který se ztratil během bojů mezi Rechabeámem a Jarobeámem. Tehdy údajně kmen Dan přesídlil podél Nilu jižně do Etiopie. Eldad měl dle svědectví tmavou pleť a podobal se Etiopanům. Beta Israel dle tohoto svědectví odvozuje svůj původ tedy ze ztraceného kmene Dan, někteří Falaši dokonce tvrdí, že v tomto případě šlo jen o několik imigračních vln a že kmen Dan migroval do Etiopie již za Mojžíšova vyvedení z Egypta. Ani tato teorie však není plně písemně dokladovatelná.

3.2.4. **Kontroverze**

Ačkoli nelze teorii o ztraceném kmeni Dan plně dokladovat, i současné rabínské autority se k ní přiklánějí. Je velmi nepravděpodobné, že by si jakýkoli původně etiopský kmen díky konverzi k judaismu vytvořil písemnictví v hebrejštině a hebrejský dialekt. Tento jazyk sice díky většinové populaci a užívání jazyka geez Beta Israel postupně opustil, ale písemnictví je dosud zachováno. Samozřejmě, specifické detaily Eldadova příběhu mohou být nejisté, ovšem Eldad ha Dani je chápán jen jako svědek již existujícího židovského osídlení severní Etiopie a proto detaily jeho příběhu nejsou tak důležité. Zajímavé svědectví vydává v Jeruzalémě v roce 1488 v jednom svém dopise rabbi Ovadia Yare z Bertimora, že viděl v Egyptě při své cestě za alexandrijskou komunitou dva z etiopských Židů a že nebylo z jejich vyjadřování zcela zřejmé, zda vyznávají nauku Karaitů či nauku rabínskou. Měli tmavou pleť a tvrdili, že jsou potomky kmene Dan – Danity /10/.

Velmi důležité rozhodnutí v této věci vydal rabbi David ben Zimra,⁵¹ který píše, že etiopští židé jsou bezpochyby potomky kmene Dan. I přes nepřesnosti v jejich učení a chápání halachy musí být přijímáni jako „židovské dítě, dočasně vychovávané v nežidovské rodině“. A i když může dle rabbi Zimry někdo pochybovat, je lidsky správným židovským příkazem je přijmout a chápat jako Židy původní /11/.

Tato teorie byla i roku 1973 při vydání konečného rabínského stanoviska potvrzena a uznána Vrchním sefardským rabínem Ovadiou Josephem na bázi studia rabbi Davida ben Zimry a potvrzena i Vrchním rabínem aškenázským Šlomo Gorenem /11/.

Pochybnosti však i v samotném Izraeli stále existovaly (a existují), nakonec vedly od roku 1999 k několika studiím na základě výzkumu DNA – nejprve u 38 nepřibuzných mužů z komunity Beta Israel, žijících v Izraeli a 104 Etiopanů ze severozápadního regionu Etiopie. Pracovalo se na nepárovém mužském pohlavním chromozomu Y. Tato studie potvrdila spíše to, že na rozdíl od většinové židovské světové populace, jejíž genetická výbava se navzájem

Sunnu, jako zakladatel nové konfese byl pak propuštěn. Karaité dnes spíše v oblastech Baltu a USA.

⁵¹ David ben Zimra, zvaný Radbar, žil v Jeruzalémě v letech 1479–1575.

podobá, shoduje se genofond příslušníků Beta Israel spíše s genetickou výbavou nežidovských Etiopanů /12/. To by svědčilo spíše pro konverzi původních etiopských kmenů k judaismu.

V roce 2001 byla další genetickou studií chromozomu Y na Stanfordské universitě potvrzena značná genetická podobnost u zkoumaných 11 Falašů a 4 Jemenitů. Rozdíly byly minimální. Tato studie však potvrdila pouze možnou genetickou souvislost mezi Jemenky a Falaši, kterou je možno vysvětlit blízkými vztahy a mezikomunitními sňatky v době obsazení Jemenu etiopskými monarchy.

V roce 2009 však byla uskutečněna genetická studie DNA somatického chromozomu X (tedy autozomální DNA) a ta potvrdila vysokou podobnost mezi genetickou výbavou Falašů a obyvatel blízkého Východu.

Konečně studie z roku 2012 potvrdila, za použití nejmodernějších metod, vysokou shodu genetické výbavy na autozomálním chromozomu mezi příslušníky Beta Israel a genetickou výbavou, získanou ze starověkých ostatků židovských obyvatel Palestiny před 2000 lety a potvrdila tak souvislost Beta Israel a Židů v období Herodovské dynastie /14/.

Do rabínských dobrozdání a genetických výzkumů však vstoupily teorie historiků, které je možno zástupně vyjádřit tvrzením špičkového odborníka na danou problematiku, Stevena Kaplana z roku 1987, že nelze brát zcela vážně vyjádření rabínů, politiků, novinářů a politických aktivistů, nýbrž přiklonit se k názoru skutečných historiků /15/. Dle nich, i přes veškeré výzkumy, rabínské verdikty a testy DNA zůstane asi provždy původ Falašů nejasný /16/.

Současný pohled historiků se výrazně liší od stanovisek exaktních vědců, zejména genetiků. Kaplan a spol. tvrdí, že v případě Beta Israel jde o judaizaci sekty etiopských křesťanů, která byla snadná díky judaistickým hodnotám v EOC. K této judaizaci údajně došlo mezi 14.–16. stoletím /15/. Proč k ní ale došlo, co bylo iniciačním momentem, ale Kaplan a spol. neuvádějí. Ani nevysvětlují dřívější, dokladovatelné zmínky o etiopských Židech.

Genetické a antropologické výzkumy stojí ostře proti tomuto postoji. Rovněž církevní prameny ze 4.–5. století na existenci Beta Israel ukazují zřetelně a nejnovější genetické práce to potvrzují.

3.2. Historie Beta Israel

Samotná historie falašů není pro tuto práci důležitá. Jen pro úplnost zde zmiňuji několik základních dat. K tomu využívám výhradně zdrojů z publikace L. Mojdl „Etiopie“ a článku Z. Poláčka z odborného časopisu Nový orient (obojí viz literatura na konci celé práce).

Historii etiopských Židů nelze plně a spolehlivě vysledovat před 13. století n. l. O předcházejících obdobích se stále vedou diskuse a jsou stručně obsaženy v předešlých podkapitolách.

Roku 1270 bylo obnoveno semitsko-křesťanské království Šalamounovské dynastie (viz historie, kap. 2.1.). Z této doby pocházejí již poměrně spolehlivé kroniky, podle nichž si Židé v Etiopii udržovali svoji autonomii, když došlo k několika ozbrojeným konfliktům mezi vládami Falašů a oficiálními etiopskými monarchy. Židé sice žádnou bitvu nevyhráli, ale velkorysostí etiopských panovníků byli vždy uchráněni významné či zničující represe. V 15. století dle císařského dekretu nesměli nekřesťané v Etiopii vlastnit půdu a to vedlo k další izolaci Židů. Za portugalského vlivu v 19. století ztratili Falaši zcela svoji politickou reprezentaci a organizaci a ocitli se na okraji společnosti Etiopie. V této době se velikost komunity Beta Israel v Etiopii odhaduje asi na 200 000 Židů. Část z nich, podobně jako jinde ve světě, ze společenských a hospodářských důvodů konvertovala ke křesťanství EOTC. Moderní integrace do izraelské společnosti je složitou politicko-vědní záležitostí a její popis by přesáhl rámec této práce.

3.3. Možné vlivy na etiopské křesťanství

V koexistenci etiopského křesťanství a etiopského judaismu je možno vystopovat několik klíčových společných momentů a tak „zdravě“ spekulovat o možných vlivech etiopských Židů na věrouku, respektive udržování starozákonních věroučných hodnot v EOC, potažmo v EOTC.

1) Prvním vlivem může být existence většiny židokřesťanů nad pohanokřesťany v době formování koptského i etiopského křesťanství. Vlivem silné židovské komunity v Egyptě byly judaistické tradice a prvky zakomponovány a udržovány především v koptském křesťanství. Koptská jurisdikce nad etiopskou křesťanskou komunitou měla silný vliv na konzervaci právě těchto prvků judaismu. Egypt však nezůstal tak izolován od Konstantinopole, tudíž se z věrouky Koptské ortodoxní církve počaly starozákonní vlivy snadněji vytrácet a byly nahrazovány východní, čistě křesťanskou církevní doktrínou a spiritualitou. Naproti tomu Etiopie zůstávala ve stále větší izolaci, geograficky podmíněné a podpořené expanzí islámu v 7. století n. l. Konzervaci judaistických prvků v tradicích a věrouce EOC je tedy vysoce pravděpodobná z uvedených logických důvodů.

2) Dalším elementem, který silně v dané oblasti působil již ve 4. a 5. století, dobách konsolidace a formování pravidel v EOC, byla právě komunita Beta Israel, která zůstávala po staletí pevná ve své věrouce. Tato židovská věrouka byla sice okleštěna o některé prvky

rabínského judaismu, o vlivy Talmudu a neubráníla se některým africkým animistickým inkluzím, ale v běžném životě si etiopský Žid a etiopský křesťan nemuseli nutně příliš překážet a konkurovat.

3)Jistě muselo, jako jinde ve světě, docházet ke konverzím oběma směry a provázanost byla tedy pravděpodobná. Rovněž expanze islámu musela způsobit silnější semknutí etiopských Židů a křesťanů v „záchranné šiky“. Tato historická zkušenost je známa z mnoha koutů Středomoří a bylo by s podivem, kdyby se neuplatnila i zde.

4)Dalším judaistickým vlivem byly primárně judaistické hodnoty původních severních etiopských kmenových uskupení Agaw (Agao), které prosadily dlouhodobě vládnoucí a až do 12. století svrchovanou dynastií Zagwe. V jejich případě došlo sice k christianizaci, ale mnoho judaistických vlivů muselo v myslích věřících této inkluze zůstat. Historická zkušenost opět praví, že bleskurychlá konverze má spíše politické konotace, k vytracení tradic dochází až po staletích. Je také pravděpodobné a historiky předpokládané, že ta část Agaw, která setrvala na věroučné bázi judaismu, splynula postupně se židovstvem komunity Falašů a že tato inkluze byla právě původcem jinak obtížně vysvětlitelné dominantní tmavé barvy pleti původně předpokládané Danovské židovské komunity Beta Israel.

5)V neposlední řadě je pravděpodobné, že k upevnění starozákonních tradic a judaistických prvků v etiopském křesťanství zdánlivě paradoxně přispělo také množství drobných kontroverzí mezi severem a severozápadem Etiopie se židovským obyvatelstvem a křesťanskou většinou. Tyto neshody mezi falašskými a etiopskými panovníky byly vždy urovnány, ovšem to vyžadovalo množství komunikace a diplomacie. Obě komunity tedy nežily od sebe izolované. EOC, potažmo EOTC je na své judaistické tradice hrdá a tradičně „domnělá“ deska z Archy úmluvy, na „věčné časy“ uložená v nejstarším chrámu v Aksumu je toho zřetelným dokladem. Nejedná se v žádném případě o křesťanský artefakt, ať už jsou diskuse o její pravosti jakékoli. Dle tradice EOTC byl chrám v Aksumu vystavěn zejména pro ochranu Archy úmluvy.

Výše uvedená rozprava vychází z mých domněnek, nasycených prostudováním relativního množství často těžko, ale přece jen dosažitelných literárních zdrojů o etiopském judaismu.

Pro snadnější orientaci v úzké problematice Falašů uvádím zdroje a reference ihned, pokud nejde o souborné publikace, obsažené v seznamu literatury na konci celé práce.

3.4. Literatura a reference k problematice kapitoly 3 (včetně internetových odkazů)

(Literatura je řazena podle výskytu odkazů v textu. Termín „převzato“ u některých položek znamená, že celý zdroj byl pouze v hebrejštině, nebyl mnou plně prostudován a separované informace z něho byly převzaty z internetového zdroje Wikipedia.org. Přesto se domnívám, že je třeba citovat původní zdroj, nikoli portál Wikipedia.org. samotný)

- 1) Weil, Shalva 2012, „Ethiopian Jews: the Heterogeneity of the Group“, in Grisaru, Nimrod and Witztum, Eliezer Cultural Social and Clinical Perspectives on Ethiopian Immigrants in Israel, Beersheba, Ben Gurion University Press.
- 2) Weil, Shalva 2008, Zionism among Ethiopian Jews, in Hagar Salamon (ed.) Jewish Communities in the 19th and 20th Centuries, Ethiopia, Jerusalem. Ben-Zvi Institute (převzato)
- 3) www.haaretz.com/hasen/spages/1128399.html
- 4) Weil, Shalva 1989, The Religious Beliefs and Practices of Ethiopian Jews in Israel, 2nd edn. Jerusalem, NCJW Research Institute for Innovation in Education, Hebrew University (převzato)
- 5) Weil, Shalva 1987 „An Elegy in Amharic on Dr. Faitlovitch Peamim 33 (převzato)
- 6) Budge, Queen of Sheba (www.sacred-texts.com/chr/kn/), Kebra Negast, §§ 38–64
- 7) Budge, Queen of Sheba (www.sacred-texts.com/chr/kn/), Kebra Negast, § 61
- 8) Knud Tage Andersen, „The Queen of Habasha in Ethiopian History, Tradition and Chronology“, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 63, No. 1 (2000)
- 9) Franz Kobler, ed., Letters of Jews Through the Ages, Second Edition (London:East and West Library, 1953), Vol. 1
- 10) Avraham Ya,ari, Igrot Eretz Yisrael, Ramat Gan, 1971
- 11) The History of Ethiopian Jews,
(www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/ejhist.html+authentic),
Jewishvirtuallibrary.org.Retrieved 2010
- 12) Shen, Peidong., Lavi, Tal., Kivislid, Toomas ...et al., (2004) „Reconstruction of patrilineages and matrilineages of Samaritans and other Israeli populations from Y-

Chromosome and mitochondrial DNA sequence Variation“, Human Mutation 24 (3)...,
PMID 15300852 (www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15300852)

13) Rosenberg, N.A., Woolf, E., Pritchard, J. K....et al. (2001), „Distinctive genetic signatures in the Lybian Jews“, Proceedings of the National Academy of Sciences 98 (3)...PMID 11158561 (www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11158561)

14) Zoosmann-Diskin, Avshalom (2010), „The origin of Eastern European Jews revealed by autosomal, sex chromosomal and mtDNA polymorphisms“, Biology Direct 5:57, PMC 2964539 (www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2964539), PMID 20925954 (www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20925954)

15) Steven Kaplan, „The Origins of Beta Israel:Five Methodological Cautions“, (<http://jic.tau.ac.il/moreshet/reshuma.asp?key=1100704>), Peamim 33 (1987) (převzato)

16) Richard Pankhurst, „The Falashas, or Judais Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting“, African Affairs, 91 (October 1992)

4. Shrnutí obecné části a současný stav EOTC

V moderní době – době 20. století – si celá Etiopie a tudíž i EOTC prošla poměrně bouřlivým vývojem. Prvním závažným zlomem v etiopských dějinách a také v dějinách církve bylo období italské okupace v letech 1935–1941. Podobně, jako tomu bylo v jiných zemích, jichž se dotkl nástup evropského fašismu, i zde došlo k oběma běžným jevům – odporu i kolaboraci.

Tehdejší metropolita EOTC, ustanovený ještě koptskou svrchovaností Alexandrie, Abuna Kyrillos, se pokusil o politiku ústupků a spolupráce, považovanou dodnes spíše za kolaboraci s Italy. Po značných italských krvavých represích při okupaci Etiopie však i on spolupráci nadále odmítl, odjel do Říma a poté do Alexandrie žádat o pomoc, ale neuspěl. Italská nadvláda jmenovala nového metropolitu – Abunu Abrahama, který byl ovšem odmítnut Alexandrií, sesazen a exkomunikován (zemřel 1939). Po něm byl opět Italy jmenován a Alexandrií opět exkomunikován Abuna Yohannis (Mojdl-s.70-75).

Z domácích, tehdy ještě žijících biskupů etiopského původu se ke kolaboraci nepřipojil nikdo, Abuna Petros a Abuna Markos se dokonce připojili k odboji. Po skončení okupace se pak nějakou dobu mezi sebou přeli o křeslo metropolity jak navrátivší se metropolita Kyrillos, tak sesazený metropolita Yohannis, situaci koncem 40. let ukončila přirozená smrt obou. Koptský patriarcha z Alexandrie jmenoval v roce 1951 poprvé Etiopana do funkce metropolity, jímž byl Abuna z Jeruzalémské eparchie Basilios, nejprve ustanovený jako ečege, tradičně opat (igumen) kláštera Debre Libanos. V roce 1959 došlo (jak již uvádím výše) k plnému osamostatnění EOTC od koptské jurisdikce. V roce 1971 zemřelého patriarchu Basiliose nahradil Abuna Teofilos (Theophilos, Tewofilos).

V roce 1972 došlo k odluce církve od státu, společnost v zemi byla již prosáknuta komunistickými myšlenkami. Situace dospěla až do bodu, kdy byl v roce 1974 svržen císař Haile Selassie a církvi byl zestátněn majetek. Koncem téhož roku byla Etiopie pod diktaturou generála Mengistu Haile Mariama vyhlášena socialistickou republikou. Druhý etiopský patriarcha EOTC Abuna Teofilos diktaturu tvrdě odsoudil a odmítl spolupracovat, byl uvězněn a roku 1977 popraven (Chaillot-s.36-37).

V období let 1977–1978 došlo k somálské invazi do Etiopie, pomoc přišla ze Sovětského svazu a tím byla Etiopie pevně přimknuta k bloku socialistických států pod kuratelou SSSR. Hospodářství se samozřejmě počalo hroutit a odpor proti komunistické moci sílil a vyvrcholil koncem 80. let (Mojdl-s.70-75).

Za doby vlády Mengistu Haile Mariama byl jmenován po popravě patriarchy Teofila do čela církve prostý mnich Abba Melaku jako III. patriarcha EOTC etiopské samostatné jurisdikce pod jménem Tekle Haymoanot. Tento krok byl formálně odsouzen svobodnou Alexandrií, ovšem Tekle Haymanot oproti očekávání komunistického režimu se postavil na stranu odporu a stal se mezi lidmi velmi oblíbeným (Mojdl-s.72-73). Tekle Haymanot zemřel roku

1988, s podporou komunistické moci byl jmenován patriarchou arcibiskup z Gondaru, Abuna Merkarios. Ten byl Svatým synodem po porážce socialismu v Etiopii roku 1991 odvolán a do čela EOTC jmenován Abuna Paulos. Vzhledem k tomu, že byl Paulos jmenován za života Merkariose, došlo k rozporu s kanonickým právem a Merkarios si kolem sebe vytvořil schizmatickou skupinu.

Rozdělení země

Dalším zásahem do dějin EOTC bylo rozdělení země samotné. Již od roku 1952, kdy vznikla Eritrejská osvobozenecská fronta (ELF) a později Eritrejská lidová osvobozenecská fronta (ELPF), sílily separatistické tendence eritrejské provincie. Za doby komunistického režimu (1974–1991) sice eritrejští separatisté, stejně jako etiopské hnutí odporu vedly společný boj proti „dergu“ (etiopské vojenské radě), ovšem po skončení diktatury roku 1991 útekem diktátora M. H. Mariama ze země a po jednání pod kuratelou OSN došlo nakonec k oficiálnímu oddělení eritrejského území od Etiopie a vyhlášení samostatné Eritreje 24. května 1993 (Wikipedia.org). Současně došlo rovněž k vytvoření Eritrejské ortodoxní církve se samostatným patriarchou se sídlem v Asmaře (viz výše).

Exodus Židů

Posledním silným zásahem do etiopských dějin byl exodus etiopského židovstva do Izraele. Jak je uvedeno v kapitole 3., existence Falašů na území Etiopie, ať už se kdokoli přiklání ke kterékoli teorii o jejich původu, trvala prokazatelně více, než 2000 let.

Luboš Mojdl a někteří další autoři, zabývající se dějinami Etiopie, uvádějí mnohé dějinné konflikty mezi etiopskými Židy a většinovou křesťanskou společností. Zdá se mi ovšem, že v práci L. Mojdl: Etiopie (viz literatura) je tato konfliktnost a občasné lidové antisemitské výpady ve středověku a novověku přece jen poněkud zveličena. Pravděpodobnějšími, než je důvod historického nepříteliš výrazného antisemitismu, se jeví tři důvody pro židovský exodus z Etiopie:

1) Silné represe v době marxistické diktatury, vyžádaly si asi 2500 židovských životů, přes 7000 Židů bylo zbaveno obydlí a majetku (Mojdl-s.75). Již v roce 1977 požádal tehdejší izraelský premiér Menachem Begin diktátora M. H. Mariama o povolení odletu asi 2000 nejhroženějších Falašů do Izraele (Mariam mu tehdy vyhověl).

2) Judaismus byl roku 1988 oficiálně v socialistické Etiopii zakázán. V letech 1977–1980, kdy vládl v zemi silný hospodářský úpadek a chaos až hladomor, přesídlilo do Izraele asi 8000 dalších falašů.

3) Uznání Falašů za právoplatné Židy dalo většině populace Beta Israel ve stále se zhoršujících ekonomických podmínkách Etiopie naději na lepší život – zkrátka Židé, jako jediní etiopští strádající obyvatelé měli kam jít, Izrael je nejen přijal, ale i zorganizoval v letech 1984–1985 dvě přesunové operace „Mojžíš“ a „Jozue“. Poslední velká vlna přesunu se

uskutečnila v roce 1991 v rámci operace „Šalamoun“. Celkem bylo během těchto tří operací přesunuto do Izraele přes 36 000 etiopských Židů. V Etiopii dodnes zbývá něco přes 2000 falašů.

Výše uvedené akce však Etiopii ochudily o významný, 2000 let trvající prvek pevného judaismu, o možnost novodobé komunikace a spolupráce mezi EOTC a etiopskou židovskou komunitou. V dnešní době, kdy je EOTC (i ostatní ortodoxní církve) účastna svým členstvím internacionálního mezináboženského dialogu v rámci Světové rady církví a Ekumenické rady církví, kteréžto organizace výrazně odsoudily jakékoli formy antisemitismu a antijudaismu a kdy uniatské církve (včetně EUC) úzce spolupracují s Římem a papežským stolcem, za přispění závěrů 2. Vatikánského koncilu, rovněž odsuzujících antisemitské a antijudaistické tendence, by jistě vzájemná spolupráce a komunikace mezi EOTC a židovskou komunitou Etiopie byla přínosná v obou směrech.

Falašů se nedotkl Holokaust, exodus mezi lety 1977–1991 však židovský prvek v Etiopii rovněž patrně nenávratně zlikvidoval.

Současná EOTC, jak uvádím výše, je členkou Světové rady církví a je v mnoha organizacích plně ekumenicky aktivní (Filipi-s.52-54). Souhlasím s názorem prof. Pavla Filipi, že v EOTC i ostatních Starobylých pravoslavných církvích nalezneme i dnešní historik křesťanství inspiraci a poznání v praxi církve nejstarších dob.

Výše uvedenou 4. kapitolu jsem po zralé úvaze doplnil do své práce z důvodu ucelenosti tématu. V následující části své práce se již zabývám výhradně stěžejním cílem této práce, tedy judaistickými vlivy a prvky v Etiopské ortodoxní Tewahedo církvi, jejich ekvivalentem v rabínském judaismu a také diskusí na toto téma.

5. Judaistické vlivy a prvky v EOTC

Každá podkapitola této části je dělena na postavení a věroučné užití toho kterého starozákonního prvku v EOTC a jeho ekvivalent v rabínském judaismu. Na závěr 5. kapitoly je uvedena společná diskuse ke všem uvedeným aspektům. Uvedené prvky judaismu v EOTC jsou nepochybné. Bylo by možno vystopovat i jiné drobné shody mezi etiopským křesťanstvím a judaismem, ovšem prokazatelnost jejich původu v židovství již není zřejmá a šlo by pak o čiré spekulace.

Jistotu máme dnes v původu slavení Sabatu, v potravinových předpisech, v obřízce a v uspořádání kostelů a chrámů. K citacím z Tóry používám výhradně překladu rabbi Hirsche a rabbi Sichera (viz literatura).

Poznámka: Etiopie byla judaizována již př.n.l, EOC se konstitovala na počátku 4.stol., rokem vysvěcení 1.biskupa Alexandrií je rok 340 n.l.Rabínský judaismus vznikl v období 2.sto.n.l. a poté precizoval tradiční předpisy, zde porovnáváné. Není v silách autora odlišit, který vliv vznikl před rabínským judaismem specifickou hermeneutikou Hebrejské Bible, který vlivem judaizovaných kmenů Agao a kde mohlo dojít – a zda došlo – k ovlivnění Falaši. Patrně k němu docházelo vzájemně (viz falašské mnišství). V těchto záležitostech tápe i současná literatura a „odhalit“ přesnou konsekvenci vlivů časové souslednosti vlivu forem judaismu na EOC není adekvátní bakalářské práci.

5.1. Šabat

Šabat, také Šábés či obecně Sobota je sedmým dnem v týdnu (jom ha-švii), který má svůj biblický význam a od ostatních dnů je oddělený – tedy určený ke svěcení. Tento den dle Písma ukončil B-h svoji tvůrčí práci a odpočinul. U Židů i všech křesťanů měl a dodnes má tento den liturgický význam, ovšem u křesťanských konfesí post-chalcedonských byl nahrazen křesťansky významnějším dnem Vzkříšení, nedělí. I tam, kde se Sobota ještě oslavuje, zejména v EOTC se posunul význam a modifikoval způsob svěcení Soboty. Porovnáme si tedy veškeré atributy tohoto svátku v EOTC a současném rabínském judaismu.

5.1.1. Postavení Soboty a přístup ke svěcení v EOTC

V Etiopii lze rozlišit dva Šabaty – první Šabat (Sanbat) – tedy Sobotu a druhý Šabat (Sanbat), tedy Neděli. Ustanovení oslav a svěcení obou svátečních dnů bylo do 15. století poněkud nejednotné – sever Etiopie byl výrazněji judaizován, jih méně, zde byla oslava prvního Sanbatu – Soboty spíše vlažná. Ke kanonizaci svátku došlo vlivem krále Zary Jakoba (viz níže).

J přirozené, že je v EOTC svěcena Neděle jako den Vzkříšení Krista, je slavena každou konfesí, jež se cítí být křesťanskou. Slavení Sabatu v EOTC však souvisí se striktním přístupem

k Pentateuchu, konkrétně zde k Dekalogu.⁵² K plné kanonizaci došlo za vlády krále Zary Jakoba v polovině 15. století.⁵³

Král Galawdewos (Claudius)⁵⁴ ve svém „vyznání víry“ ve spise Confessio Claudii ze 16. století uvádí, že Sabat se nedodrží tak, jak jej dodržují Židé, kteří „...nečerpají vodu a nezapalují oheň a nevaří pokrmy a nepřipravují chléb a nepohybují se od domu k domu. My jej ale dodržíme tím, že v něm nabízíme oběť (eucharistii) a v něm vykonáváme večeři (agapé), jak nám naši otcové nařídili v Didaskaliích⁵⁵ (Ježek). Etiopští králové střídavě svěcení Šabatu tolerovali (např. král Dawit, 1381–1410) a střídavě se přizpůsobovali tlaku Alexandrie a Šabat odmítali. Jak uvedeno výše, oficiální udělení Šabatu statutu posvátného dne nastalo za krále Zary Jakoba (1434–1468).

V Knize Světla (Meshafe Berhan), která byla sepsána a kanonizována právě za Zary Jakoba a je mu dedikována, je uvedeno 31 aktivit (prací), které jsou zakázány na první a druhý Sanbat (Šabat a Neděli). Na Sobotu připadá slavení eucharistie a omezuje se výrazně pracovní činnost. Oproti judaismu ale 31 zakázaných aktivit nezahrnuje rozdělávání ohně, vaření a porážku zvířat. Naproti tomu je ve shodě s judaismem přikázáno studium a výuka. V Meshafe Berhan je výslovně uvedeno: „a vy, kněží, učte lid...aby uchovali první Šabat a i Neděli.“ (Isaac)

V každém případě nejpodrobnější rozbor a největší pozornost svěcení Šabatu je věnována v knize Meshafe Berhan. To vede některé badatele k názoru, že přisuzují zavedení Šabatu jako náboženské povinnosti králi Zara Jakobovi. To je ale obtížně akceptovatelný názor, Zara Jakob pouze upřednostnil první Sanbat – Šabat před druhým Sanbatem – Nedělí, protože pocházel z oblasti etiopského severu, kde převládala judaistická tradice semitizovaných Aksumitů. Ti upřednostňovali výrazně judaistické tendence v EOC před uvolněnějším jihem (Ullendorff-s.109-112).

⁵² V Dekalogu je v hebrejském textu i v LXX výhradně uvedena Sobota, nikoli pouze „den sváteční“, jak bývá uvedeno v některých překladech.

⁵³ Jakékoli významnější spisy – Sláva Králů (Kebra Negast) či Kniha Světla (Meshafe Berhan) obsahují velké pasáže právě o významu a nutnosti svěcení Šabatu.

⁵⁴ Galawdewos (Klaudius Antiochijský, král, mučedník), napsal své „Vyznání víry“ – Confessio Claudii, v roce 1540. Je ale pravdou, že od 14. století byl vyvíjen koptskou církví v Alexandrii tlak na EOC, aby se od svěcení Šabatu oprostila. Připojil se i tlak Jezuitů coby misionářů, i portugalských usurpátorů. Pod tímto vlivem Confessio Claudii mnohé judaistické prvky zlehčuje a rozbředává. Šlo o uklidnění těchto „nadřazených“ skupin vlivů ve smyslu „...nejsme jako Židé...“.

⁵⁵ Didaskalia – pseudo-apoštolské spisy ze 14. století (Ježek).

Nezaujatý pozorovatel W. C. Harris uvádí, že: „...Šabat je striktně dodržován v celém království (etiopském – pozn. aut.). Volové a osli jsou v ten den v klidu. Zemědělská činnost je zastavena. Práce v domácnosti stojí a údržba obydlí musí jít stranou...“ (Harris). Lze říci, že takto na vlastní oči pozorovaný průběh Šabatu v Etiopii nestranným cestovatelem v 19. století je možno považovat za vysoce pravdivý.

Přesto Kebra Negast uvádí, že samozřejmě veškerou práci, kterou „zastavují“ o Šabatu Židé, není nutno „zastavit“ (Chapt. XIX). Výše ale uvádím, že od 15. století je 31 prací výslovně zakázáno (Meshafe Berhan), krom vaření, dojení a zapalování ohně většina z nich koresponduje se zakázanými 39 pracemi v judaismu.

5.1.2. Postavení Soboty a způsob svěcení v judaismu

Šabat je dnes v judaismu svátkem se svými pravidly svěcení a svou liturgií, ale historicky vzato byl původně jen dnem odpočinku, určeným k modlitbě a studiu. Otázkou po několik prvních století bylo, co vlastně znamená termín „odpočinek“. Vývoj v přístupu k tomuto faktu zavedl příčinu k mnoha dalekosáhlým disputacím a sporům. O Šabatu lze dnes hovořit ze dvou úhlů pohledů:

- 1) Čím Šabat vlastně je a co je podstatou jeho svěcení
- 2) Jaké liturgické postupy se v judaismu pro oslavu Šabatu užívají

První z těchto úhlů pohledu je podstatný pro porovnání oslavy Soboty jako takové v EOTC a v judaismu, druhý pro toto téma nemá podstatný význam. Je zřejmé, že modlitby a bohoslužby během Soboty jsou v křesťanském společenství již modifikovány dle novozákonních zvyklostí. Proto se zde budeme zabývat jen aspektem prvním.

Příkaz ke svěcení Šabatu, jeho oddělení od ostatních dní, je v Tóře obsažen vlastně již v Gn 2,2–3: „I dokončil B-h v den sedmý dílo své, které byl učinil a odpočinul dne sedmého ode všeho díla svého, které B-h stvořil, vykonav je.“ Zde se dozvídáme, proč je sedmý den, Sobota, jiný, než ostatní dny v týdnu. Svěcení tohoto dne je pak přímo přikázáno v Dekalogu – v Ex 20,8–11 a v Dt 5,12–15, kde je Dekalog zopakován a kde je rovněž Sobota uvedena jako den odpočinku se zákazem práce. V obou případech je uvedeno přímo v textu slovo „Šabat“. V Ex 20,8 zní tedy text: „Zachor et jom ha-šabat lekadděšó.“, i ve verši Ex 20,11 je v závěru uvedeno „...berach Adonaj (Jhvh) et jom ha-šabat vajkadděšehu.“, tedy „...požehnal Hospodin dnu sobotnímu a posvětil jej.“

V Deuteronomiu kap. 5,12 začíná slovy: „Ostříhej dne Šabatu, abys jej světil...“ a na konci verše 5,12 opět „...abys slavil dne Šabatu.“ Tedy: „Šamor et jom ha-šabat ...“ a „...laasot et jom ha-šabat.“ Je zřejmé, že zde nelze uvažovat o jakémkoli vybraném dni odpočinku, ale

sedmém dni týdne, Šabatu.⁵⁶ I v Leviticu 23 je obsažena Sobota mezi svátečními dny se zákazem práce.

Původně byl Šabat dnem zvláštních obětí, modliteb a studia, o slavnostních židovských obřadech, dnes ke svěcení Šabatu užívaných, se Tóra nezmiňuje (Nosek, Damhorská). Ve starověku byl Šabat stále dnem odpočinku, modliteb a studia, žádné zvláštní liturgické obřady se nekonaly a to až do 2. století n. l. K přesnému chápání Šabatu jako dne oslav a radosti dochází právě koncem 2. století n. l. se vznikem Mišny. Dopodrobna je liturgie Šabatu rozebrána v traktátu Mišny „Šabat“. Dodržování všech dnešních předpisů Šabatu je vlastně historicky nejstarší micvou⁵⁷ (Newman, Sivan-v.heslo). Podstatným rysem Šabatu, který by byl porovnatelný s praxí v EOTC je zákaz práce. Příkaz modlitby a studia byl vždy jasný, ne tak tomu ale vždy bylo právě u termínu „odpočinek“. Od počátku svěcení sedmého dne bylo zřejmé, že o Šabatu nelze „nedělat vůbec nic“, některá činnost je životně nutná a neodkladná, proto bylo židovstvo vedeno snahou omezit práci v tento den na skutečně nezbytně potřebnou. Seznam zakázaných prací se vytříbil zkušeností na Sinajské poušti během exodu.

Na Sinaji bylo nutno vždy postavit stan, ustájit dobytek, přenést z místa na místo majetek, uvařit stravu a množství méně zásadních prací. Bylo třeba se mýt, odívat, směřovat zboží a pečovat o potomky. Zde právě došlo k selekci toho, co je možno udělat před a po Šabatu a co učinit mimo tento den nelze. Tím, co nebylo možno ze sobotních prací vyčlenit byly takové činnosti, jejichž nevykonání by vážně ohrozilo zdraví a život putujících Židů a nebo způsobilo významné ztráty na dobytku a neživém majetku. Proto se povolené práce pohybují výhradně ve sférách záchrany zdraví a života, nakrmení dětí, podojení a nakrmení dobytka a zabránění vážných majetkových ztrát. Zbylo 39 základních kategorií prací zakázaných⁵⁸ a některých prací od nich odvozených. Práce, které se vykonávaly ve Svatyni Stanu úmluvy, bylo možné odložit vždy a proto byly zakázány zejména tyto. Rovněž bylo možno před Šabatem postavit stan, ustájit dobytek, rozdělat oheň a připravit většinu stravy, umýt se a přemístit to, co bylo nutné. V Mišně Šab. 7,2 je uvedeno dělení všech 39 kategorií zakázaných prací, 11 z nich se týká přípravy jídla, 20 oděvu, dvě psaní, pět bydlení a jedna přenášení věcí z jedné oblasti do druhé (Newman, Sivan-v.heslo).

⁵⁶ Dodnes ve většině jazyků odvozen název 7. dne od hebrejského termínu „Šabat“ (Subota, Sobota, Sabado aj.); i zde je často patrné, že jde o 7. den – prostředním dnem musí být středa (sreda, Mittwoch aj.). V hebrejštině jsou označeny ostatní dny jen číslovkami (Jom rišon, Jom šeni... Den první, den druhý...)

⁵⁷ Micva = příkaz, obsažený v Toře.

⁵⁸ Avot mlacha – jde o 39 prací, Bible uvádí jmenovitě 3 z těchto kategorií – rozdělování ohně, vaření s pečením a přenášení věcí z jedné oblasti do druhé.

Za „avot mlacha“ následuje množství odvozených prací, snadno odložitelných (tzv. toladot), zejména spojených se zemědělskou činností.

Zhruba lze práce vypočítat tak, že je zakázáno zejména:

...sít, sklízet, vázat otepi, mlátit obilí, mlít, prosévat, hníst, opékat, stříhat vlnu, prát vlnu, dělat uzle a kličky, šít, zabíjet dobytek, stříhat kůži, psát, stavět, přejíždět, zapalovat oheň, hasit oheň, přenášet předměty aj...(Nosek, Damhorská-v.heslo).

Zdánlivě nepatřičný zákaz dělání uzlů a kliček souvisí se stavbou stanů, které se vázaly provazy, podobně je to i s dalšími, pro laika hůře pochopitelnými zákazy. Mezi „mladot“ pak patří práce od hlavních odvozené, například stříhání vlasů a nehtů, mytí, opravy bot a oděvů apod.⁵⁹ Smyslem je plně se soustředit na vykonání příkazu „světit Šabat“, tedy vykonání rituálů tohoto odděleného dne, dnes návštěva synagogy (která ale musí být dostupná v dané oblasti), modlitba a zejména studium Písma.

V případě ohrožení lidského života a zdraví se přímo přikazuje Šabat porušit. Dle traktátu Talmudu Joma 85b: „Šabat je pro člověka a ne člověk pro Šabat.“⁶⁰

Pro představu čtenáře, jaká přísnost a komplikovanost je s ortodoxním způsobem dodržení předpisů Šabatu spojena, nahlédněme do „Šulchan Aruch“⁶¹ – užívám přehledné zkrácené podoby rabbi Šlomo Ganzfrieda „Kicur Šulchan Aruch“. Zde v knize II., kapitole 80 je rozbor veškerých prací, u nichž by věřící nemusel poznat, že souvisí s avot-mlacha nebo toladot, v rámci budování „plotu kolem Tóry“ se zakázanými i povolenými činnostmi o Šabatu zabývá Šulchan Aruch podrobněji. Nelze zde podat plný a rozsáhlý text, pro ilustraci uvádím několik příkladů:

„... Nesmí se jakkoli doplňovat olej do lampy, kdyby knot uhasínal, ani dělat průvan, který podporuje hoření, dávat jakékoli potraviny na horká místa, mohlo by dojít k pečení...je zakázáno potraviny opláchnout, došlo by tak k mytí...nelze zdvihát ovoce zpod stromu, mohlo totiž spadnout téhož dne a šlo by tak o sklizeň...z jídla lze oddělit jen tolik, kolik bezprostředně sníme, jinak by nešlo o stravování, ale o práci... nádobí nelze mýt poléváním vodou, ale pouze ponořením. Ponoření znamená, že jde o „mikve šel segula“ (rituální očistu), nikoli o mytí...utřít nádobí jest povoleno, ale utěrku nelze ždímat... vodu nelze vylít do úrodné půdy, mohlo by vzklíčit semeno a šlo by o setbu a pěstebnictví... aj“

⁵⁹ Dnes zacházení s elektřinou, řízení vozidla, telefonování apod.

⁶⁰ Tato slova se jako primát připisují Ježíši Kristu (Mk 2,27), byla ale známa a užívána v případě nouze zbožnými Židy již před Kristem, jako součást Ústní Tory se dostala do Mišny.

⁶¹ Původně rozsáhlé dílo, sepsané rabbi Josefem KARO v 16. stol., zkrácená podoba v nejširším židovství užívána více, přeloženo do mnoha jazyků včetně češtiny.

Jak je patrné z ukázky z Kicur Šulchan Aruch, jde o často jemné nuance a poměrně značné sevření předpisy. Je snahou většiny současných Židů tyto podrobné předpisy obcházet, což bývá často až úsměvné. (Například v případě nutnosti přesunutí pracovního stolu blíže ke světlu musí majitel přizvat jiného Žida a provést přesun společně, přestože by tuto činnost zvládl sám. Takto ale každý vykoná jen „polovinu“ práce, nikoli celou, apod...). Práce zakázaná by neměla být o Šabat vykonávána ani jinověrcem, který v židovské rodině slouží (v jidiš „šabes-goj“). Je možná předchozí dohoda o vykonání práce, ale jen tehdy, je-li také práce předem zaplácena. V tu chvíli ji šabes-goj vykonává pro sebe, pro svůj výdělek, nikoli pro Žida.

Zajímavá jsou vyjádření rabínských autorit k dodržování Šabatu nežidy. Midraš Ex.raba uvádí, že Šabat byl dán Izraeli a nikoli ostatním národům světa, pokud by ho národy dodržovaly, dopouštějí se hříchu (Newman, Sivan-v.heslo). Ve 3. století n. l. rabbi Chanina ben Dosa vydal verdikt, že se zločinu dodržováním Šabatu dopouštějí nežidé, pokud nemají obřizku. Dle tohoto verdiktu se například právě etiopští křesťané ničeho nepatřičného svěcením Soboty nedopouštějí, neboť obřizku praktikují.

Judaistická tradice a modlitby, či lépe řečeno veškerá židovská šabatová liturgie vznikla až po Kristu, v době sestavování Mišny – v 1. a 2. století n. l. a není podstatná pro porovnání se sobotními tradicemi a modlitbami resp. liturgií v EOTC. Před pomyslnou závorku jsme vytknuli práci, studium a odpočinek.

5.2. Potravinové předpisy a tradice

Jedním z výrazných společných rysů etiopského křesťanství a judaismu je kladení důrazu na povolené a nepovolené potraviny. V této kapitole se nebudeme zmiňovat o pěstech, jejich souvislosti by byly spekulativní, ostatně v judaismu jich je minimum, v EOTC jsou jedním ze základních prvků pro laika i klérus. Středem našeho zájmu jsou předpisy o vhodnosti či nevhodnosti typů potravin v životě etiopského křesťana či Žida obecně.

5.2.1. Čistá a nečistá strava v EOTC

V Meshafe Berhan je doslova uvedeno, že „...mezi nečisté patří ti, kteří požívají psí krev a mléko, požívají štěnice a blechy, vši a mouchy...“. To se jeví poněkud bizarním, ovšem od zákazu požití psí krve je dále odvozen zákaz požití krve jakékoli. K tomu není v zásadě jiný důvod, než převzetí příkazu z Tóry.

Fetha Negast uvádí: „...a ohledně jídla není zákazu v křesťanském právu s výjimkou toho, co zakázali apoštolové v „Knize skutků“ a ve svých kánonech...“ Dále je ve Fetha Negast výslovný zákaz požívání vepřového masa. V období 15.–16. století sice tento zákaz byl některými panovníky Etiopie relativizován, byla snaha o rozmělnění judaistického vlivu na zvyky v EOC, zvláště z obav před Římem, nadřazenou Alexandrií a později portugalskými invazisty (Ullendorff-s.102-103). Tato relativizace ale byla ovlivněna vnějšími tlaky, často až výhrůžkami, nelze ji tedy brát zcela vážně.

Jsou plně dodržovány postupy ohledně savců a ptáků ve smyslu Lv 11. Problém je s rybami – někde je dodržováno jako zákonné požívání ryb, jež mají ploutve a šupiny (Fetha Negast, Chapt. XV), v jiných oblastech Etiopie se pro jistotu nepožívají ryby žádné (Kubová-s.30-31).

Mansfield Parkyns ve své knize „Life in Abyssinia“ uvádí, že není skrupulóznějšího národa ve výběru stravy, než Habešanů (Parkyns). Dle jeho spisu odmítají Habešané veškerá zvířata, která mají přední zuby v horní čelisti⁶² a také ty, kteří nemají pouze ve dví rozdělené kopyto, například velbloudy. Odmítají zvířata, která nepřežvykují a která nemají kopyta rozdělená vůbec⁶³ (Parkyns-in :Ullendorff-s.100-105).

Zajímavé je, že etiopští křesťané nedodržují předpis „milshig und fleishig“., tedy zákaz požívání mléčné a masité stravy společně. Je ale pravdou, že i u Židů je tento předpis až post-biblický, hovoří o něm až Mišna⁶⁴ a jde o potravní striktně dodržovaný předpis talmudistický. Návěští z Tóry (na 3 místech, viz pozn. pod čarou), že „Nebudeš vařiti kozelce v mléce matky jeho“ byl původně patrně chápán jinak, jako amorální požití stravy mláděte s ním samým zároveň. Etiopští Židé, Falaši, kteří Talmud neznají, rovněž tuto zásadu nedodržují a masitou stravu kombinují s mléčnou. V tomto místě je dle mého názoru možno vystopovat vzájemné ovlivnění etiopských křesťanů a Židů.

Etiopští křesťané však rovněž, podobně jako Židé, striktně drží zákaz požívání svalově-cévní oblasti kyčle (gid ha-naše, Gn 32,33). V amharštině se tato oblast nazývá „shelluda“.

Nejpřísnějším příkazem zůstává zapovězení vepřového masa. Stará amharská říkanka praví: „Maso prasete znečišťuje kohokoli, kdo jenom o něm slyší, natož když je požije.“ (in Ullendorff-s.100-105).

5.2.2. Košer a trejfe strava v judaismu (Kašrut)

Kašrut (neboli rituální způsobilost) je obecně chápán jako předpis o náboženské způsobilosti nějakého předmětu či látky k dodržení halachy a micvot v židovském životě. O košer či trejfe (trefa) předmětu hovoříme třeba i v případě rituálních oděvů, svícňů, pohárů (talit katan i gadol, menorá, chanukija, kos šel Pesach aj.). Termín se však vžil v užším slova smyslu zejména pro potraviny a je tak v židovství přednostně chápán. I zde užíváme termínů „košer“ a „trejfe“⁶⁵ pro rituálně způsobilé a zapovězené potraviny a jejich kombinace.

⁶² Jde tedy o vepře, lichokopytníky, zajíce, králíky, hlodavce, hmyzožravce a šelmy.

⁶³ To odpovídá plně halachickým předpisům z Lv 11,7 a Dt 14,8.

⁶⁴ Mišna Chullin 8, odvozeno z Ex 23,19, Ex 34,26 a Dt 14,21.

⁶⁵ Trejfe (neboli trefa) od základu „TaRaFa“ = rozsápat. Jako naprosto nevhodná byla považována i jinak košer zvířata, zabitá jiným zp., než povoleným (hovoří se o tom v Lv 17,15). Slova „trejfe“ se nyní užívá i u jiných zakázaných potravin.

Je přednostně potřeba, aby všichni jinověrci si byli vědomi toho, že veškerá zdůvodnění proč jsou a proč nejsou některé potraviny košer zdravotními a hygienickými důvody jsou scestná. Judaismus je takto nechápe a krom jedné kombinace (milšig und flajšig – viz níže) nemají žádnou oporu v Písmu. Jediným důvodem je nutnost poslouchat B-ha a napodobovat Jeho Svatost (Lv 11,44–45).

Veškeré předpisy o vhodných a nevhodných (zakázaných) potravinách jsou uvedeny v 11. kapitole Leviticu (Bemidbar) a zopakovány ve 14. kapitole Deuteronomia (Debarím). Předpisy se nezabývají pouze jednotlivými potravinami, ale i jejich kombinacemi. Pokud pro tuto chvíli odhlédneme od kombinací, je rituálně čisté a tedy způsobilé k požívání (košer) vše, z následujících oblastí:

- 1) Maso ze savců, jejichž kopyto je rozděleno ve dvě a zároveň přežvykují (Lv 11,3). Jde tedy o hovězí dobytek, ovce, kozy, antilopy, vysokou zvěř (jelení, srnčí, losy a soby), další turovitě kopytníky (buvoly, jaky, pižmoně, zubry a bizony). Vše ostatní ze savců je vyloučeno. Spory se vedou o zajícovce.
- 2) Maso z ptáků, jejichž charakteristika odpovídá kurovitým, houbovitým a některým vodním ptákům. Lze sem zařadit kury domácí, krocany, perličky, křepelky, koroptve, bažanty, holuby, hrdličky, kaperličky, husy a kachny. (zakázání ptáci jsou přímo vyjmenováni v Lv 11,13–19, jde zejména o dravce, mrchožrouty a pro jistotu je zařazen i létající savec – netopýr). Zvláštností je uvedení pštrosa, ikdyž by jinak představu čistoty splňoval. Rabíni se domnívají, že je tomu tak pro jeho červené maso, připomínající maso savčí a tím zmýlitelné s nečistým zvířetem.
- 3) Z ryb jsou povoleny jako vhodné ty, které mají zároveň ploutve a zároveň šupiny. Jde vlastně o většinu ryb, jež není nutné jmenovat, lépe je vymezit ty zakázané – „trejfe“. Jde o žraloka, rejnoka, jesetera, vyzu a úhoře. Sporné jsou ryby dravé, mnohé byly do kašrutu přijaty (losos, pstruh).
- 4) Jsou zakázáni veškerí obojživelníci a plazi, měkkýši, korýši a hmyz⁶⁶ – viz Lv 11,20–33 a Dt 14,19–20.

Košer v žádném případě nejsou zvířata, která jeví známky nemoci. Řezník (šochet), kontrolující zabití zvíře zvažuje, zda zjištěná případná vada není pouze přechodná či taková, se kterou by zvíře, nebýt zabití, mohlo žít alespoň ještě rok. Pokud ne, je zvíře trejfe a musí se dle vady prodat jinověrci nebo vyhodit. Pokud není košer, nesmí dát maso Žid ani svému psu či kočce. Zvířata roztrhaná dravou zvěří či zabitá jinak, než povolenými způsoby, jsou trejfe.

⁶⁶ Kromě kobylek, orientální Židé je považují za košer.

Košer způsob je proříznutí hrdla a vykrvácení, stejně se musí proříznout hrdlo i zvířeti na lovu postřelenému.⁶⁷

Přísně je zakázáno požívat krev (gn 9,4, Lv 17,10–14 a Dt 12,23). (Výjimku tvořilo požití krve lidské, kteroužto toleranci překroutili jinověrci tak, že Židé požívají lidskou krev záměrně. Opatření však mělo za smysl nedramatizovat polknutí krve náhodné – při krvácení z nosu, žaludku, ústní dutiny, zubu a při vysátí rány po uštknutí hadem či jiné intoxikaci). Zvíře po rituální porážce je vykrvené, krev, která zbyla se odstraňuje výrazným nasolením a louhováním ve studené vodě nebo rovnou máčením v hypertonickém roztoku solném.⁶⁸ Odstranit se musí také zakázaný vnitřní tuk, velké cévy, srdce a oblast kyčelních svalových úponů. Žádné košerování nevyžaduje příprava ryb, mají v kašrutu zvláštní postavení. Smějí se pojídat dohromady i s mléčnými výrobky, ale pouze před hlavním jídlem (k snídani či dopolední svačině), při obědě je již zakázáno konzumovat rybí maso s mlékem a výrobky z něho.

Milšig und flajšig (jidiš) – je užívané sousloví pro zákaz a zvýšenou pozornost při možném pozření kombinace maso – mléko. Tento zákaz má jako jediný své konkrétní zdůvodnění v Písmu: „...nebudeš vařiti kozelce v mléce matky jeho!“ (Ex 23,19 a Ex 34,26 a Dt 14,21). V praxi se u ortodoxních Židů dodržuje toto pravidlo (maso v mléce – basar be-chalav) natolik přísně, že mléčná a masitá strava nesmí přijít vůbec do vzájemného kontaktu. V lednicích jsou oddělené prostory pro masitou a mléčnou stravu, hospodyně užívá dvou mycích dřezů, nádobí je rovněž odděleno, na cestách se užívá nádobí jednorázového.

Pokud dojde ke znečištění opačně určeného nádobí nepřislušnou stravou, musí se „vykošerovat“, ponořit je po řádném umytí do mikve.⁶⁹

Po požití mléčné stravy smí Žid požit masitou stravu až za 1 hodinu, po předešlé masité stravě pak mléčnou až za 6 hodin. Tento předpis ale není všude stanoven takto, liší se dle „minhagu“.⁷⁰

Ostatní potraviny kromě výše uvedených jsou košer tehdy, jsou-li řádně zkontrolovány mašgiachem (71).⁷¹ Vejce nesmí obsahovat zárodek či krev (terčík), ovoce a zelenina nesmí

⁶⁷ Rituální porážka – „šichta“, poráží rituální řezníč „šochet“, v jidiš „šachter“, zpravidla má rabínské vzdělání.

⁶⁸ Roztok NaCl o koncentraci vyšší než 0,9 %, dochází tak díky osmóze k rozpadu červených krvinek – hemolýze, snadné vyplavení krve z drobných cév.

⁶⁹ Tato mikve nemusí odpovídat předpisům pro rituální lázeň, určenou člověku (mikve šel tfila), může jít o prostou studni či potok, čisté nádobí se sem ponoří (mikve šel segula).

⁷⁰ Minhag = místní zvyklost, odvozená od nejvyšších rabínských autorit dané oblasti.

obsahovat larvální stadia hmyzu (lidově „červy“), ani dospělý hmyz či jiné členovce, totéž platí o houbách.

Ovoce, zelenina, koření, vejce a chemikálie (sůl, cukr) mohou být kombinovány jak s masitou, tak s mléčnou stravou a nazývají se „parve“. Kontrola případného hmyzu, larev a plísní se uplatňuje také v případě obilí a hroznů. Jen z prohlédnutého obilí, brambor, hroznů a podobně může být vyroben rituálně způsobilý alkoholický nápoj.

Zcela zvláštní předpisy kašrutu se vztahují na období Pesachu (Velikonoc). Zde je přísně zakázáno požívat cokoli kvašeného (chamec) nebo toho, co by zkvasit mohlo. Jde o pečivo, nákypy, obilné či rýžové zrno, kukuřice, knedlíky a kvasnicové výrobky, včetně piva. Povolené je víno, kde bylo kvašení ukončeno a bez dodání kvasnic nemůže pokračovat.

Důležité je také upozornit na to, že na rituální potraviny – víno a nekvašený chléb (macesy) – se vztahují zvláštní pravidla zacházení. Víno smí do lahví stáčet a uzavírat je pouze Žid, rovněž macesů se až do jejich zabalení dotýkat pouze Žid. Láhev s vínem smí být také primárně otevřena před použitím pouze Židem, jinak se víno stává nepovoleným –trejfe.

Zcela dopodrobna jsou pak potravinové předpisy rozebrány v Šulchan Aruch, tato podrobnost jde ale již nad rámec této práce.

5.3. Obřízka

Obřízka, výhradně mužská, tedy odstranění předkožky penisu se užívá již od historicky těžko stanovitelného dávnověku. Vyskytovala se u mnoha pohanských, animistických národů a kmenů, v případě abrahámovského monoteismu však dostala nový rozměr, přesný řád a liturgickou povahu. Proto je s obřízkou, prováděnou u necivilizovaných kmenů či z ryze zdravotních důvodů neporovnatelná. I ze zdravotních důvodů jednou obřezaný muž se musí při gyuru – přístupu k židovství nechat „neobřezat“. Toto vyjádření není přesně vystihující situaci, jak zmiňuji níže.

5.3.1. Provádění a význam v EOTC

Obřízka byla samozřejmě známa od raného starověku, v Egyptě je možno ji doložit od období 2700–2170 př. n. l., zejména z reliéfů na sakofázích a i jinde na archeologických nálezích z oblasti umění a kultovních předmětů. Ovšem pro přenesení znamení smlouvy (Brit mila) do konfesijních zvyklostí v EOC a EOTC svědčí jednak uzpůsobené některé liturgické obřady, spojené s tímto úkonem a jednak striktní provedení circumcisse 8. den po narození (viz níže). Sama EOTC tento úkon vysloveně nevyžaduje žádným právním předpisem, je ovšem chápán věřícími jako „náboženská povinnost“ a proto striktně prováděn (Pawlikowski-s.189-192). (Je zde možno pro srovnání však také poukázat na fakt, že ani pokrývání hlavy u Židů není

⁷¹ Mašgiach = kontrolor potravin, kontroluje i výrobu a uděluje tzv. „hechšer“, certifikát o způsobilosti. Musí být sám ordinovaným rabínem.

rovněž nikde striktně předpisem uvedeno – a představme si kteréhokoli Žida na posvátném místě bez pokrývky hlavy...).

Obřízka je kromě Evropy, středního a dálného Východu praktikována, respektive v historii byla praktikována po celém světě u drtivé většiny kmenů, kmenových společenství a národů od dávného starověku, judaismus jí však dal nový rozměr. Ten je rovněž možno vyzorovat v EOTC. I předabrahamovští Semité ji praktikovali a též se nelze volně přesunout z minulé praxe k praxi biblické, praxi vyvoleného lidu.

V knize Fetha Negast v Chapt. 51 se uvádí, že obřízka je zejména „zvyk“ a není možno ji vyžadovat jako „právní předpis“. Ani ve Fetha Negast, ani v Meshafe Berhan, ani v Kebrha Negast, ani v Didaskaliích či jiném kanonickém spise EOTC není výslovně uveden den provedení jako osmý po narození. Přesto se obřízka striktně 8. den praktikuje. Zdá se tedy nepochybné, že obřízka v tomto duchu je prováděna na základě přenosu z judaismu.

V knize Meshafe Berhan, sepsané a dedikované králi za vlády Zary Jakoba, je přikázána rovněž obřízka dívek (patrně odstranění klitorisu a malých labií). Počala se v EOC praktikovat koncem 15. století, ovšem nikoli striktně, jako u chlapců, šlo o menšinovou záležitost. Tento předpis zcela pomíjí jasné a nezpochybnitelné vyjádření v Gn 17, že jde výhradně o „mužské sémě“ domu (kol našej bejtó). Profesor Ullendorff uvádí jako nepodloženou skutečnost, že narazil na literární prameny, které zmiňují, že ženskou obřízku praktikovali po blíže neurčenou dobu i Falaši. Tato skutečnost se zdá však neprokazatelná. Znalec historie a praxe Falašů, profesor S. Kaplan ji například ve svém stěžejním díle (viz literatura) neuvádí (Ullendorff-s.105-108, Kaplan-s.17-18).

V některé literatuře o etiopském křesťanství a Etiopii vůbec je možno nalézt zprávy, že obřízka jako „zvyk“ nebyla v EOC nijak prosazována, ale ani odmítána. Jako by stála mimo náboženské úkony, jako by byla světskou záležitostí. Je ale pravdou, že tomu tak je vždy v literatuře z období, kdy EOC či EOTC byla pod nějakým vnějším tlakem (Alexandrie, Jezuité – misionáři, Portugalci, Řím). Mimo tyto tlaky a vlivy však trvale v EOC a EOTC obřízku praktikují a církve ji liturgicky zaštiťují.

Zdalo by se být v rozporu, že obřízka v životě EOC a EOTC vždy hrála a hraje významnou roli a na druhé straně nebyla vřazena mezi náboženské příkazy. Z toho někteří badatelé vyvozují, že jde pouze o trvajících starověký zvyk, podobně jako u jiných národů Afriky a Asie. Jsou zde ale stále dva kruciální důvody, které bez pochyby ukazují na převzetí významu a vnitřní nutnosti obřízky od Židů a nikoli od jinud.⁷²

⁷² Významnost je možno odvodit také od toho, že 6. Teru (30. prosinec) slaví etiopští křesťané svátek GERET, svátek obřezání Ježíše.

- 1) Provádí se striktně 8. den po narození, což není u jiných kmenů a národů v okolí Etiopie možno pozorovat a nehovoří o tom literární prameny ani zde nejsou archeologické indicie.⁷³
- 2) Druhým důvodem je to, že sami etiopští křesťané se vnímají jako pokračovatelé „vyvoleného lidu“ a obřízku chápou jako symbol tohoto vyvolení (cítí se být novým Sionem). (Ullendorff-s.107). Toto potvrzuje i anketní výzkum P. Kubové v letech 2008–2009 (Kubová-s.62-64).

Dle Kebra Negast se obřízka provádí vždy v den křtu, těsně po něm, z toho vyplývá, že i křest v EOTC je vázán na 8. den po narození, i když tento fakt v kapitole o křtu (Chapt III.) není výslovně uveden.

5.3.2. Praxe obřízky v judaismu

Obřízka, neboli „smlouva obřezání“ (brit mila) je nedílnou micvou judaismu. Nelze považovat za Žida muže, který není obřezán, pokud k neprovedení obřízky neexistují závažné důvody. Abrahamova smlouva (viz Gn 17,9–14) musí být dodržena a vykonána 8. den po narození chlapce, pokud neexistuje závažný zdravotní důvod k odložení obřízky. Pak je přikázána nejpozději den poté, kdy důvody odkladu pominuly. U proselytů⁷⁴ a Židů, u nichž situace nedovolovala provést obřízku v dětství (totalitní režimy, války apod.) se provede kdykoli v dospělosti.

Brit mila jako úkon se provádí na zvláštním dvojkřesle, kdy na jednom sedadle dvojkřesla sedí kmotr dítěte (sandak),⁷⁵ který drží chlapce na klíně a vedlejší sedadlo je ponecháno prázdné – je symbolicky uvolněno pro proroka Elijáše, proto se celé dvojkřeslo nazývá „kise šel Eljahu“. Pokud není k dispozici, obřezávač – mohel⁷⁶ (76) se o něm při obřízce zmíní (Newman, Sivan-v.heslo).

⁷³ Obřízky se provádějí u muslimů kterýkoli vhodný den po narození, vyhovující rodině, u animistických náboženství při zasvěcení chlapce do ritu, při jeho vstupu do dospělosti, před svatbou a v jiná období. Jiné komunity, které provádějí obřízku 8. den po narození, nežli Židy a Etiopce, nelze ve světě vystopovat. Koptští křesťané se rovněž obřezávají, ale vždy mezi 6.–8. rokem života chlapce.

⁷⁴ Původně nežid, přestoupivší na židovskou víru, stává e právoplatným Židem a jeho pokolení je již židovské. Stav je nezrušitelný.

⁷⁵ Sandak – z řec. „syndikos“ = patron.

⁷⁶ Mohel = od 4. století řádně školený, rabínem jmenovaný pravověrný Žid, dnes zpravidla s rabínským vzděláním. V případě nouze může obřízku provést kterýkoli Žid, provedení lékařem není opodstatněné.

K obřízce se používá zvláštní souprava ze stříbra. Jde o dvojbřítý nůž s oblou špičkou, štítek se zářezem na předkožku a flakon na desinfekční a hojivý prášek. Přítomna bývá sondička na oddělení předkožky od okraje žaludu penisu a miska na odstraněnou předkožku. Čepel nože sama bývá z oceli, potažené stříbrem nebo z ostrého achátu. (Kosáková a kol.).

Předkožka (praeputium) u novorozence není rozdělena na dva listy, jako u dospělého, k rozdělení dochází až v pozdějším dětském věku. Proto není nutno ránu šít.

Provedení:

Předkožka se napne směrem od těla obřezávaného, následuje snaha od plné oddělení vnitřní pokožky od okraje žaludu (corona glandis penis) sondičkou ze zaobleným koncem, mohel jí celou coronu obkrouží. Poté se vsune předkožka do zářezu stříbrné, často zdobené destičky (pria) a provede jeden řez proti směru zářezu (řez se nazývá „chanuch“). Po odsátí krve z rány (mecica) se posype penis hojivým práškem s desinfekční složkou (dnes se obmotá fibrinovou pěnou k zábraně krvácení) a penis se sterilně zabalí. Doma se do zhojení obkládá řepíkovými obklady.

U dospělého je nutno provést obřízku v některém typu anestézie (celkové, svodné nebo lokální – tzv. penis bloku) a oba listy kůže na penisu po oddělení předkožky sešít vstřebatelným materiálem. Pokud přistupuje k židovské víře muž, který již obřezán je, ať už z náboženského důvodu (křesťan ze starobylé ortodoxní církve nebo muslim) nebo je obřezán ze zdravotního důvodu v minulosti, pak mohel při přijímacím obřadu (gyuru) pouze do oblasti bývalého řezu píchne jehlou a nechává vytéci kapku krve. Liturgické požehnání i modlitby jsou shodné. Novorozenec nevyžaduje anestezii, bývá zvykem mu dát vycumlat trochu červeného vína.

V Písmu je o obřízce mnoho zmínek, například v Gn 17,9–14, pak dále v Ex 4,25–26, v Lv 12,2–3 a Joz 5,2 i jinde. Příkaz není opakován v Deuteronomiu, protože tato micva o 400 let předcházela Zjevení na Sinaji (Nosek, Damhorská-v.heslo).

V pozdější době se můžeme setkat s odůvodněním obřízky jako hygienického počinu (J. Flavius, Maimonides), je pravdou, že i mnohé národy před Židy i v jejich současnosti obřízku prováděly, jak uvádím výše, ale v rabínských citátech, traktátech Mišny i v Gemaře Talmudu se upřednostňuje přede vším prostý výklad Znamení Smlouvy. Není sice coby příkaz obsaženo v Dekalogu, ovšem tato micva Dekalog dalece předcházela, odečítá se již od Abrahama.

Obřízku není možné jakkoli porovnat svým významem se křtem (což někteří teologové činí). Křest očišťuje od hříchu, ale judaismus chápe novorozence jako hříchu prostého. Žid se bez hříchu rodí, hřeší až během života. Obřízku je možno provádět i během Šabatu nebo na Vysoké svátky – Roš ha-šana nebo Jom kipur, žádný sváteční den není její překážkou. Pouze nesmí jít o obřízku odloženou – u dospělého nebo u původně zdravotně nezpůsobilého dítěte. Pak je nutno ji provést mimo uvedené sváteční dny. Problém je s dítětem, které se

narodí po západu slunce, není pak dle halachy zřejmé, kdy se narodilo a který den bude dnem 8. Složitě výpočty provede pak rabín dle traktátu Mišny Orach Chajim, kpt. 331 a traktátu Jore Dea, kpt. 262 a 266.

Během obřizky získává chlapec židovské jméno, pokud by zemřel před 8. dnem, obřezává se před pohřbem, ale až do 8. dne zůstává bez židovského jména (Nosek, Damhorská-v.heslo).

Obřizka se provádí v synagoze, doma nebo ve zdravotnickém zařízení. Ať už je to kdekoli, musí být naplněn „minjan“.⁷⁷ Kromě otce a mohela bývá přítomen rabín, někdy chazan, kteří předřikávají liturgicky ustanovená požehnání a modlitby, s výjimkou požehnání, které přísluší otci, dále pak židovští přátelé a muži z příbuzenstva. Nežidy nelze do minjanu započítat, ani ženy, pokud je obřizka prováděna v synagoze, lze místo jednoho člena započítat do minjanu Tóru. Ve výjimečných situacích, kdy není reálné minjan sestavit (dlouhá cesta lodí, odlehlé oblasti), je možno obřizku provést pouze za přítomnosti otce a mohela.

V Šulchan Aruch⁷⁸ ve 4. knize, kap. 163 se uvádí, že při „pria“ pronese otec chlapce požehnání: „Jenž nás posvětil příkazy svými a přikázal nám přivést ho ke smlouvě našeho otce Abrahama“. Každý člen minjanu musí stát, sedí pouze „sandak“. Dle 2. Královské 23,3 je psáno, že „...všechen lid stál ve Smlouvě“.

Není opět na místě zde vypisovat jednotlivá požehnání a modlitby, které během obřizky koncelebruje rabín či chazan. Pro dané téma nejsou přínosné, je zřejmé, že tyto by křesťanská církev nepřejala spolu s tradicí. Všechny jsou navíc oproti obřizce samotné velmi „moderní“.

5.4. Svatyně, chrám, kostel, synagoga

I svaté budovy v EOTC – chrámy a kostely, stejně jako v judaismu – dnes již neexistující Stan úmluvy a Chrám, naopak užívané synagogy – nesou mnoho společných prvků a mnohé stavební atributy i vnitřní organizace svatyně prošly podobným vývojem a i zde nacházíme mnoho spolu souvisejícího. V kapitole 5.4.2. nelze, než začít právě Stanem úmluvy a jeho stabilním nahrazením Chrámem, přestože již nic z toho nestojí. Synagogy, přejímající ve své multifunkčnosti také úkol bohoslužebného prostoru v pochramovém židovství, zachovaly v mezích možností uspořádání Chrámu, ovšem ztrátou Archy úmluvy a funkcí kněží a velekněží jsou dnes pochopitelně přiměřeně modifikovány. Na tomto místě odkazuji také na přiložená schémata.

⁷⁷ Minjan = počet 10 obřezaných dospělých Židů, minjan stvrzuje platnost obřadu.

⁷⁸ Viz Kicur Šulchan Aruch – Ganzfried, IV. kniha (zkrácená verze ŠA), směrodatnou verzi sepsal rabbi Josef Karo (1488–1575)

5.4.1. Stavební prvky a uspořádání chrámu (kostela) v EOTC

V této podkapitole odkazuji především na podkapitolu 2.2.3, kde je uveden přesný popis svatyně v EOTC – kostelů a chrámů. Zde jen v rámci ucelenosti tématu připomínám, že chrámy v EOTC respektují dělení do 3 částí a symbolizují tak uspořádání Stanu setkávání a Šalamounova chrámu. V kruhových (či osmibokých) svatyních je ve vnějším kruhu umístěna debtera (kantorální hudební těleso) a veřejnost, dělená na muže a ženy zvlášť (viz též přílohy). V obdélníkovém či čtvercovém kostele jde o část nejbližší vchodu a po bocích. Tato část koresponduje s vnějším nádvořím Chrámu (tzv. Ulam). Střední část slouží přímo k výkonu bohoslužby, zda se nachází především klérus a aktivně se účastnící členové církve, kteří jsou součástí bohoslužby (v Chrámu měli povolen vstup pouze Židé – muži). Nejvnitřnější částí je „tabot“ – nejsvětější svatyně, kam smí vstoupit pouze hlavní kněz a král (vše viz v kapitole 2.2.3).

Takto je organizována každá svatyně, včetně těch nejmenších kaplí v malých obcích (Pawlikowski-s.189-198). Obdélníkové a čtvercové kostely jsou starší, než kruhové a osmiboké (Ullendorff-s.82-86). Ani současné synagogy Falašů se příliš neliší od svatyně EOTC. Uspořádání je stejné, pouze v místě Tabotu se nalézá Aron ha-kodeš s Tórou (Ullendorff-s.82-86).

Ostatní starobylé orientální církve si zvolily pro své svatyně stavební uspořádání typu baziliky.

Také některé výrazy v geez, užívané v souvislosti s kultem svatyně, jsou odvoditelné z příslušných výrazů hebrejských. Například svícen (i když nemá vždy 7 ramen) se nazývá MANARAT (hebrejsky Menorah), oběť se nazývá KERBAN (v hebrejštině Korban).⁷⁹ Kněz, konající bohoslužbu v EOTC je pak KAHEN (v hebrejštině Kohen) atd...

Zajímavostí je rovněž u mnichů nošení škapulířů s 12 kříži. Počet 12 křížů ve 3 sloupcích a řadách má souvislost s 12 kameny na pectorálním štítu velekněze (Ullendorff-s.82-86).

Svatyně v EOTC jsou stavěny na návrších, pokud možno na nejvyšších místech obcí. Totéž pro výstavbu synagog vyžadují Tosafot.⁸⁰ Zde rovněž mají být synagogy stavěny na nejvyšších místech obce (begoba šel ír). Ve středověkém rabínském judaismu v diaspoře však nebylo

⁷⁹ Korban – v judaismu se dnes tohoto termínu užívá pouze v souvislosti s obětinou beránka (pečenou jehněčí kostí) uprostřed sederového stolu na Pesach – tzv. „Korban Pesach“ = „Pesachová oběť“.

⁸⁰ Tosafot – sebrané dodatky neboli anotace k Talmudu, vycházejí z prvních komentářů, zejména od Rašiho (rabbi Šeloma ben Jicchaka, 1040–1105). Jde o rozbor „Tosafah“ – některých pasáží Talmudu, který má za úkol modernizovat Halachu, přizpůsobit ji srozumitelnosti v dané době. Tosafot ale nejsou běžným komentářem Talmudu, ikdyž zaujímají stavbu a pořadí Traktátů (Newmann-Sivan).

možno na toto pravidlo většinou brát zřetel (Ullendorf). Důvody jsou zřejmé. I v dobách relativní tolerance nesměl nejvyšší bod synagogy převýšit nejvyšší bod křesťanského kostela či kaple.

5.4.2. Stan setkávání (úmluvy), Chrám, synagoga

K porovnání s uspořádáním svatyní v EOTC je zde třeba zmínit uspořádání národní starověké židovské svatyně – Stanu setkávání (lépe „úmluvy“) a Chrámu, ovšem také synagogy, která počala jako shromaždiště a centrum výuky sloužit i k bohoslužbě po zboření Chrámu Římany v roce 70 n. l. (viz schémata).

Stan úmluvy

Předchůdcem Chrámu byl Stan úmluvy, který si stavěli Židé na Sinajské poušti při svém exodu do B-hem zaslíbené země. Tato svatyně byla přenosná a sloužila Židům až do doby, kdy byl postaven první Chrám – Šalamounův. Dle Tóry postavil Stan úmluvy (Ohel brit) neboli Stan setkávání (Ohel moed) Becalel se svými druhy. Prodrobný popis se nalézá v Písmu v Ex 25–31 a 35–40.

Stan byl rozdělen na dvě části – 1) makom ha-kodeš, „svaté místo“, kde se nacházel oltář, v něm kadidlo, dále sedmiramenný svícen (menora), vyrobený ze zlata a stůl pro chleby. Tato část byla oddělena závěsem (parochetem) od menšího místa – 2) prostoru, nazývaného „svatosvatá svatyně“ – kodeš ha-kodašim. Zde byla uschována Archa úmluvy (Aron ha-brit). V ní byly uloženy dvě desky Zákona, předané Mojžíšovi B-hem na hoře Sinaj. Do tohoto „svatosvatého místa, nazývaného také „Mikdaš“, směl vstoupit pouze Velekněz a to jen o svátku smíření – Jom kipur.

Obě parochetem oddělené části byly obehnané ohrazením, rovněž v Ex 25–31 a Ex 35–40 popsáným, kde se nacházelo obětiště a nádoba s vodou pro omývání kněží. Tento prostor sloužil jako shromaždiště věřících a nejdále sem směly vstoupit i ženy.

Chrám

Tato již kamenná svatyně byla postavena v Jeruzalémě králem Šalamounem za pověření fénických stavitelů, vedených architektem Chíramem kolem roku 950 př. n. l. Tímto Chrámem byl nahrazen a tudíž zrušen Stan úmluvy a Archa úmluvy byla přenesena do Chrámu. Ohrazení Stanu úmluvy bylo nahrazeno masívní hradbou (azara) chrámového nádvoří. Chrám samotný byl obdélníkového tvaru, ke vchodu vedlo schodiště o 7 schodech, po stranách vchodu stály 2 bronzové sloupy Joachin a Boáz. Vcházelo se vestibulem (ulam) bez liturgického významu a rovněž, podobně jako u Stanu úmluvy byl zbytek vlastního interiéru rozdělen do dvou částí – 1) hlavní loď Chrámu (hejchal) a – 2) „svatosvaté svatyně“ (dvir). Tato však byla, včetně stropu jakoby do Chrámu vestavěna, měla krychlový tvar. Toto uspořádání opět odpovídalo závazným předpisům, obsaženým v Ex 25–31 a Ex 35–40. Do

svatosvaté svatyně (dviru) opět směl vstoupit pouze Velekněz v den svátku smíření, Jom kipur.

I zde, v hejchalu byl stůl na chleby, zdobený zlatem, zlatá menorá a oltář na oběti, ve dviru byla uložena Archa úmluvy. Dvir byl sice oddělen již pevnými vchodovými dveřmi od hejchalu, ovšem před nimi byl opět z důvodů B-žihó příkazu zavěšen parochet – bohatě zdobený textilní závěs.

I nádvoří bylo dělené a sloužilo věřícím, mělo svoji vnější část a do ní mohly vstoupit i ženy.

(Popis historie chrámu není nutný pro potřeby srovnávací kapitoly a odkazují proto na literaturu – viz Newman, Sivan).

Synagoga

Po druhém zboření Chrámu nahradily tuto svatyni synagogy, místa shromažďování.⁸¹ Krátce po zboření Chrámu se v roztroušených židovských komunitách shromaždištěm nejprve říkalo „malá svatyně“, neboli „mikdaš meat“, zmínky nalezneme i v Písmu (Ezechiel 11,6).

Synagoga sloužila jako shromaždiště, místo modlitby, obřadů, výuky, oslav svátků a podobně. Z hlediska potřeb této práce je nutno zmínit několik odlišností od Stanu úmluvy a Chrámu, přestože i synagoga má tendenci tyto svatyně napodobit:

- 1) Již neexistovala Archa úmluvy, byla zničena Římany a veškeré, dodnes uctívané artefakty ve světě, které jsou jí připisovány coby její zlomky, nemají historicky zaručenou pravost. Archa úmluvy je dosud považována za ztracenou. Z tohoto důvodu již neobsahuje synagoga předepsanou „svatosvatou svatyni“ (kodeš ha-kodašim). V přední části synagogy se nalézá vždy „Svatá skříň“, Aron ha-kodeš namísto původního místa smlouvy – Aron ha-brit. V Aron ha-kodeš jsou uloženy pergamenové svitky Tóry, tento prostor je však dle příkazu oddělen od zbytku synagogy rovněž parochetem. Nad touto oponou se zavěšuje zdobená draperie.⁸² Parochet (opona, závěs) nás provází Stanem úmluvy, Chrámem i synagogou, i o něm nás přesně informuje Ex 26,31–33. Parochet má různé barvy a obvykle ho věnují bohaté židovské rodiny. Výjimkou jsou Vysoké svátky, kdy je parochet bílý a na svátek zničení Chrámu – Tišeó be-av je na znamení smutku nad zničeným Chrámem zcela

⁸¹ Slovo „synagoga“ z řečtiny, užívá se od helénské doby, nahradilo prvotní názvy hebrejské – „kehila“ (dnes sídlo Židovské obce) nebo „kneset“ (ponejvíce známé jako název pro izraelský parlament). V hebrejských spisech se užívá dnes místo „synagogy“ termínu „bejt ha-kneset“.

⁸² Draperie (hebrejsky „kaporet“) – zavěšuje se nad parochet, má opticky uzavírat svatostánek – „aron ha-kodeš“, jako uzavíralo víko Archu úmluvy, zvané rovněž „kaporet“. Popis víka uveden v Ex 25,17–22. Draperie je zdobena motivy Archy úmluvy a Chrámu (Kosáková a kol.)

odstraněn. (Z důvodů vysoké ceny svitků Tóry jak finanční, tak duchovní, je Aron ha-kodeš zamykatelný, v moderních synagogách je kryt i protipožárními dveřmi.)

Kromě koruny Tóry a dalších liturgických zdobných motivů se tradičně na parochetu vyskytují vyobrazení obou bronzových sloupů od vchodu Chrámu (Kosáková a kol.-v.heslo). Celý další prostor synagogy již sám o sobě není nutně nijak dělen, jde o prostor ekvivalentní k chrámovému hejchalu – hlavní svatyně.

- 2) Synagoga již nemá žádné nádvoří, ale starověké synagogy ještě měly takové uspořádání, že ženy stály vně a do synagogy během bohoslužby nahlížely širokými, nízko položenými okny. Do hejchalu – hlavní lodě nesměly vstupovat. Ve středověku, kdy židovstvo již běžně obývalo i chladnější oblasti v diaspoře se synagogy upravily tak, že kolem hlavní lodě ze dvou až tří stran byl obestavěn přístavek pro ženy (v jidiš „vajbršil“), ovšem s hlavní lodí spojený opět pouze okny. Ženy směly vstoupit do hlavní lodě pouze při svatbách.⁸³ (takto je například uspořádána Staronová synagoga v Praze, snad nejdéle nepřetržitě sloužící synagoga Evropy).

V novověku se počaly ženy poněkud emancipovat a byly v synagoze odděleny od mužů jinými způsoby, již bez zákazu vstupu. Budťo vstupovaly na balkóny nebo (dodnes nejrozšířenější způsob) seděly a sedí v pravém oddělení lavic, muži v levém.⁸⁴ Toto rozmístění odpovídá nejvíce zvyklostem v EOTC.

- 3) Po zboření chrámu byla zrušena funkce Velekněze a kněží, ostatně Saducejové splynuli s farizejským židovstvím. Náboženští učitelé a soudci, znalci Písma a duchovní představitelé farizeů – rabíni – dodnes nemají funkci kněze. Nejsou oprávněni k ničemu liturgickému, co by případně nepříslušelo každému židovskému muži, znalému Písma a tradic. Všichni muži mohou v synagoze kamkoli vstupovat a čehokoli se dotýkat, včetně Tóry. Je ale pravdou, že rabíni požívají vysoké váženosti a mnohé sporné věci přísluší rozhodnout pouze jim.
- 4) Oběti byly rovněž zrušeny, padly spolu s Chrámem. Jsou nahrazeny modlitbou, která se praktikuje 3x denně – ráno (šachrit), během dne (mincha) a večer (maariv). Proto součástí prostoru synagogy ani před ní není již obětiště ani nádoba s vodou k omývání duchovních. Ruce si ale věřící muži omývají v náhražce této nádoby – uvnitř synagogy v blízkosti vstupu bývá synagogální umyvadlo (z jazyka ladino zvané „Lavabo“).
- 5) Stůl oltářní nahrazuje dnes Bima (almemor), na který se pokládá Tóra při čtení během ranní bohoslužby. Pokrmy se již v synagoze nepodávají, liturgicky se užívá pouze poháru vína v předvečer Šabatu, o Pesachu a při příležitostech svateb a obřezek.

⁸³ Za starověku se svatby konaly pouze vně synagogy pod baldachýnem (chupou). Tento zvyk se dodržoval i ve středověku v teplejších oblastech, je mnohde oblíbený i dnes.

⁸⁴ V liberálních židovských komunitách Západu sedají dnes ženy smíšeně s muži.

V oblasti Aron ha-kodeš, umístěného ve výklenku v čele synagogy dle víry dlí Šchina, B-ží přítomnost. Umístění je směrem k Jeruzalému (u nás na východ) a směr modlitby k Aron ha-kodeš se nazývá „mizrach“. Desky zákona jsou symbolicky umístěny nad Svatou skříň a vedle, podobně jako před „svatosvatou svatyní“ ve Stanu úmluvy a v Chrámu se nachází menora.

Historicky měli muži i ženy přikázáno navštěvovat synagogu s pokrytou hlavou. Pro tento příkaz není odůvodnění v Písmu, Talmud nám říká, že do synagogy před B-ží přítomnost, Šchinu, je neslušné předstupovat tak, jak by člověk nepředstoupil před krále. To bylo tedy s pokrývkou hlavy, prostovlasost v době synagogálního rozvoje byla považována za společensky nepřijatelnou. Velmi oblíbená pokrývka hlavy u mužů, malá čepička – hebrejsky „kipa“, česky „jarmulka“, jidiš „šabesdekl“ je pak znamením kněžství, každý muž v rabínském judaismu stojí na místě kněze (podobně se užívá „solideo“ u katolíků, anglikánů a některých dalších konfesí).

V ortodoxních komunitách je pokrývka hlavy u žen vyžadována stále, v neologických komunitách jsou jí vázáni pouze muži, u žen je zde židovská tradice tolerantnější.

5.5. Souhrnná úvaha

Je zřejmé, že mnoho dalších drobných zvyků a předpisů v životě etiopského křesťana souvisí s předpisy starozákonními. Některá literatura jde až do spekulativních podrobností. Mnohé z nich lze vystopovat i u jiných křesťanských konfesí. Jak by také ne, když Starý zákon, Písmo je součástí Bible všech křesťanských církví. Všechny mají původ v židovském živlu a sám Ježíš ani apoštolové nevymýšleli nové a nové předpisy, pravidla, zákony a zvyky. Často některé z těch starých spíše kritizovali (například Pavel z Tarsu).

EOC, potažmo EOTC je zajímavá právě tím, že některé její zvyky jsou tak výrazně shodné s judaistickým protějškem, že již nelze hovořit o náhodnosti. Jde zpravidla o celé soubory předpisů a příkazů.

Zde můžeme zmínit i další, u nichž nelze spekulovat: v EOTC je stejně, jako v judaismu, povinností sexuální abstinence před přijímáním eucharistie (v židovství jde pochopitelně o kiduš). Rovněž je nutné zdržení se sexuálních styků během menstruačního období ženy (Pawlikowski-s.190-194).

V knize Fetha Negast je uvedeno: „Muž nesmí spát se svou ženou během dní půstu“. Ten je před přijetím eucharistie v EOTC povinný.

Rovněž krom svateb jsou v EOTC, podobně jako v judaismu, možné rozvody. Mají předepsaný církevní prováděcí předpis, po splnění všech okolností a řádném rozvodu je možné nové přijetí svátosti manželství (Pawlikowski-s.190-194).

V EOTC je rovněž ustanoven institut levirátního manželství,⁸⁵ i když, podobně jako v soudobém judaismu, se fakticky nepraktikuje.

Znečištění ženy a muže není vyhrazeno pouze pro menstruační období ženy. V Meshafe Berhan je uvedeno, že kdokoli se znečistil sexuálním stykem, výronem semene či menstruací, nesmí vstoupit do kostela, dokud se neočistí (in Ullendorff-s.104). Očistné procedury spočívají však v půstu, přiměřené sexuální abstinenci a modlitbě, nikoli v mikve, jako v judaismu.

Mnohé svátky jsou slaveny ve stejné dny a ze stejných důvodů, jako svátky židovské. Včetně Nového roku 1. Meskeremu (11. září), kdy toto etiopské datum odpovídá dle židovského kalendáře prvnímu Tišrí, tedy Roš ha-šana (ikdyž v judaismu se datum vůči zářijovému dni přirozeně posouvá z důvodů solárně-lunárního kalendáře).

Bylo by možno pokračovat i dalšími podrobnostmi, ovšem často by šlo již spíše o spekulaci, kdy přání je otcem myšlenky nebo o skutečně náhodnou koincidenci. Je ale zřejmé z celé práce, že EOTC, respektive celé etiopské křesťanství je silně judaizováno a připomíná ideální stav prvotních judo-křesťanských obcí z doby apoštola Pavla a jeho působení. Skutečnost, že vlivem tlaků okolí, které zmiňuji výše, byla někdy patrná snaha etiopských králů, kněží či mnichů judaistické prvky v životě etiopského křesťana zaměřit, je pochopitelná. V dobách nesvobody nelze veškeré postoje brát na zřetel bez znalosti dějinných souvislostí, myslím, že v naší zemi všichni víme, o čem hovořím.

⁸⁵ Dle Halachy (zde Dt 25,5–6) jestliže zemře muž bez potomků, pak je povinností pozůstalého bratra (při více bratrech v pořadí dle prvorozenosti) oženit se s vdovou, aby jméno zesnulého nebylo „vymazáno z Jisraele“. Tato povinnost se nazývá LEVIRÁT (Jibum). Pokud není bratr ochoten se se švagrovou (jevama) oženit, je napomenut před soudem obřadem „Chalica“ (Dt 25,7–10). Žena pak musí švagrovi (javam) zout pravou botu a plivnout před něho (do tváře) – (al penej) a pronést formuli odporu: „Tak se stane muži, který odmítne vykonat povinnost za bratra.“ Pak je volná a může se znovu provdat za kohokoli, kromě Kohena.

6. Závěr

Starobylé orientální církve mi skutečně učarovaly. Jsem odhodlán se i nadále věnovat této oblasti, spadající do jakési „archeologie křesťanství“. Vzhledem k tomu, že jsem věřícím a praktikujícím Židem s judaistickým a islámským vzděláním, nyní studujícím křesťanství, mám za to, že je pochopitelné mé přirozené tíhnutí k religionistice jako oboru. I to, co je na ETF nazýváno coby obor „Ekumenikou“, je z mého úhlu pohledu samozřejmě rovněž religionistika. Proto jsem si vybral práci výše zpracovaného tématu.

Je třeba přiznat, že sehnat k této práci literaturu bylo extrémně obtížné a někdy i poměrně nákladné. Ale nerad volím jednoduché cíle a snadné cesty. Nesnadnost a obtížnost řešeného problému je pro mne vždy velkou výzvou. Necht' čtenář posoudí, zda se mi ji podařilo zde ve skromném a omezeném rozsahu alespoň částečně naplnit.

7. Seznam použité literatury

(Uvádím i literaturu doporučenou, která není v textu přímo citována, ale slouží k orientaci v tématu, elektronické odkazy uvedeny v textu)

BIBLE, ČEP, vyd. Česká Biblická Společnost, Praha, ČBS, 2008

De Vries, P. S., Židovské obřady a symboly, Praha, Vyšehrad, 2009

The Ethiopian Orthodox Church, (The Church of Ethiopia) „ A Panorama of History and Spiritual Life, publ. Eth. Orthodox Church, Addis Ababa, 1997

FETHA NEGAST, Peter. L. Strass /Ed./, překl. z geez Paulos Tzadua, print. Durgam, Carolina Academia Press, 2009

Filipi, P., Křesťanstvo, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998

Halík, T., Prolínání světů, Praha, Lidové noviny, 2006

Harris, W. C.: The highlands of Aethiopia, London, publ. neueden, 1844 (in Ullendorf)

Huyn, L., Kalmer, J., Habeš – země afrického neklidu, Praha, nakl. Václav Petr, 1935

Chaillot, Ch., The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Tradition, Paris, France, publ. Inter 2002

CHAMIŠA CHUMŠEJ TORAH, (Pět knih Mojžíšových), přel. Dr. Hirsch, I. Rabbi., Dr. Sicher, G. Rabbi., Praha, Svaz pražských náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1932, reprint Rabbi A. Schneier, New York, USA, 1985

Isaac, E.: A new text-critical introduction to Mashafa Berhan, publ. E. J. Brill, Leiden, 1973

Ježek, V.: Křesťanská tradice v Etiopii, vyd. Iero nao prodromú, Askas, Leukósia, Kypr 2013

Kaplan, S., The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia, London, New York University, 1992

KEBRA NEGAST, The Queen of Sheba and her only son Menyelek, přel. E. A. Wallis Budge, Cambridge, Cambridge University Press, 1932

KICUR ŠULCHAN ARUCH, zkr. Ganzfried, Š., Rabbi., Český Těšín, Agadah, 2011

Klégr, A., Zima, P., Světem jazyků, edice OKO, Praha, Albatros, 1999

KORÁN, přel. I. Hrbek, Praha, Academia, 2000

Kosáková, E. a kol., Slovník judaik, Praha, vyd. Židovské muzeum, 2004

- Kropáček, L., *Duchovní cesty islámu*, Praha, Vyšehrad, 1993 a 2003
- Kryštof (Pulec), Arcibiskup., *Orientální pravoslavné církve*, Prešov, Prešovská Univerzita – Pravoslavná bohoslovecká fakulta, 2004
- Kubová, P., *Etiopská ortodoxní Tewahedo církev*, Bak. pr., Univerzita Pardubice, FF, katedra religionistiky a filosofie, 2010
- Küng, H., *Po stopách světových náboženství*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006
- The Meaning of the Glorious QURAN*, transl. Pickthall Mohammed, M., Kuala Lumpur, Malaysia, print. Islamic Book Trust, 2001
- Mekarios, Abune, *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church*, „Faith, Order of Worship”, Addis Ababa, Tendae Publishing House, 1996
- Mendel, M., *Hidžra*, Praha, Orientální ústav AV ČR, 2006
- Mikeš, P., Poláček, Z., *Moudrost Etiopie*, Červený Kostelec, nakl. Pavel Mervart, 2008
- Mojdl, L., *Etiopie*, (edice *Stručná historie států*) Praha, Libri 2005
- Newman, J., Sivan, G., *Judaismus od A do Z*, Praha, Sefer, 1992
- Nosek, B., Damhorská, P., *Židovské tradice a zvyky*, Praha, Karolinum, 2010
- Page, N., *Biblický atlas ABC*, vyd. Česká Biblická Společnost, Praha, ČBS, 2011
- Parkyns, M., *Life in Abyssia*, vyd. neuveďeno, London, 1966
- Pawlikowski, J., *The Judaic Spirit of the Ethiopian Orthodox Church*, *Journal of Religion in Africa*, 1972, vol.4, No 3, pgs. 178–199
- Polášek, F., *Východní křesťanské církve: Ortodoxní a katolické*, Olomouc, Matice cyrilometodějská, 2002
- Rahner, K., Vogrimler, H., *Teologický slovník*, Praha, nakl. Zvon, 1996
- Romain, A. J., Rabbi., *Faith and Practice, A Guide to Reform Judaism Today*, London, G. B., publ. The Reform Synagogues of Great Britain, 1991
- Segert, S., *Starověké dějiny Židů*, Praha, Svoboda, 1995
- Selassie, M., *The Early Translation of the Bible into Ethiopic – Geez*, Addis Ababa, 2008
- Senker, C., *Judaism.*, print. Cremona, Italy, McGraw-Hill Publ. 2001
- Sergew, H.-S., *Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270*, Addis Ababa, 1972

Schäfer, P., Dějiny Židů v antice – od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu, Praha, Vyšehrad, 2003

Sládek, Č., Etiopie, Praha, SNPL, 1961

Stemberger, G., Úvod do judaistiky, Praha, Vyšehrad, 2010

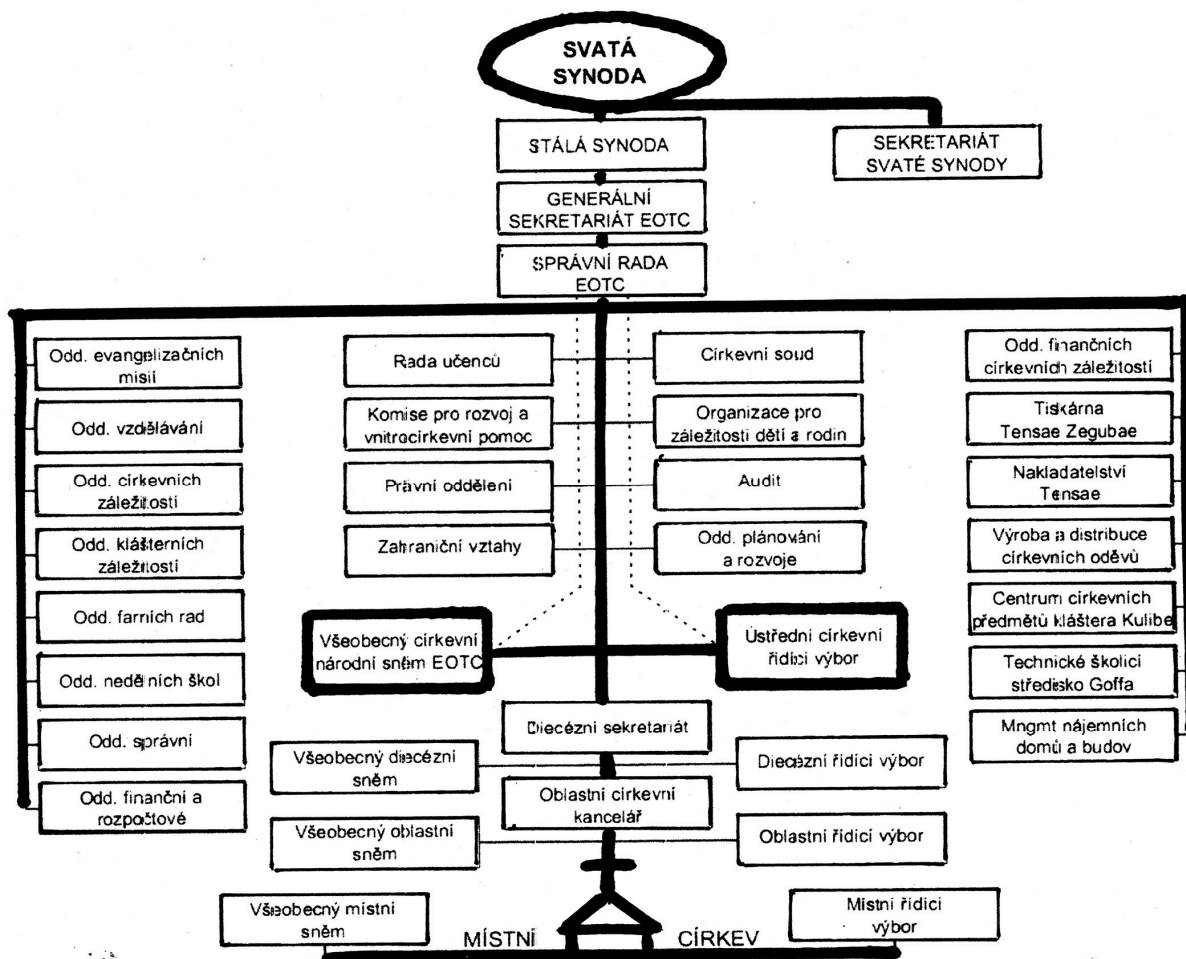
ŠAREJ HALACHA, zkr. Greenwald, Z., Rabbi., Český Těšín, Agadah, 2012

Tauer, F., Svět Islámu, Praha, Vyšehrad, 2006

Ullendorff, E., Ethiopia and Bible, Oxford University Press, London, 1968

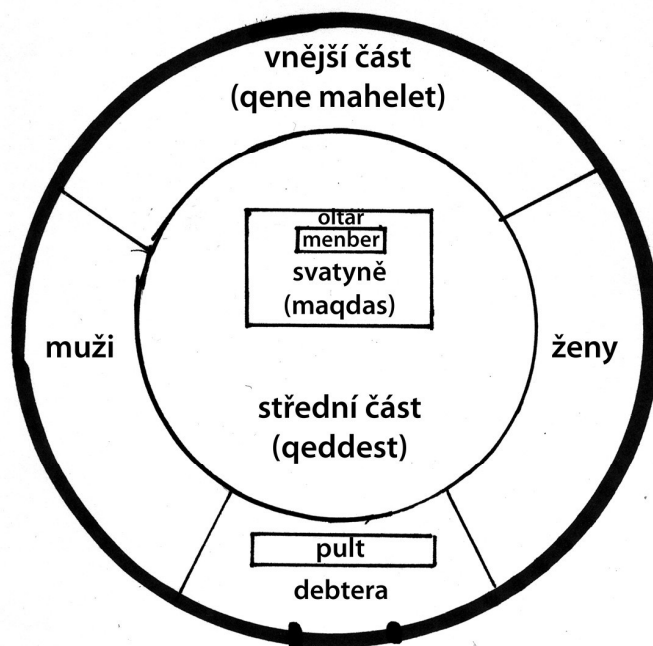
8. Přílohy

- I.) Schéma struktury Etiopské ortodoxní Tewahedo církve
- II.) Schéma kostelů (chrámů) EOTC
- III.) Schéma Stanu setkávání (úmluvy) a Chrámu
- IV.) Schéma středověké a novověké synagogy
- V.) Schéma synagogy Falašů
- VI.) Fotografická příloha

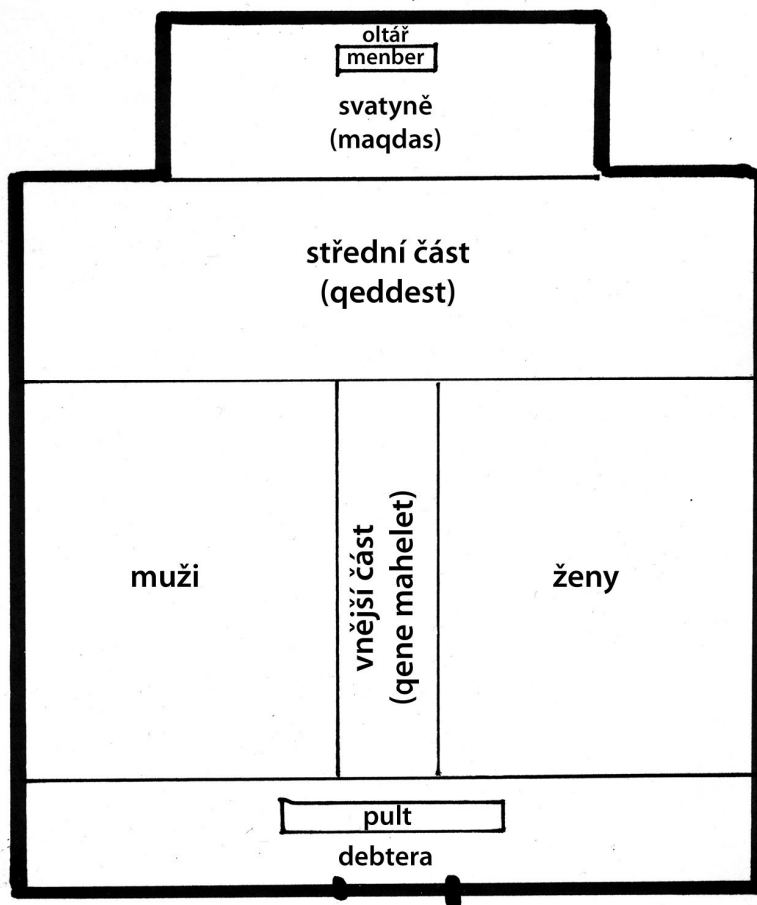

Příloha č. II – Schéma kostelů (chrámů) EOTC

Kruhový chrám

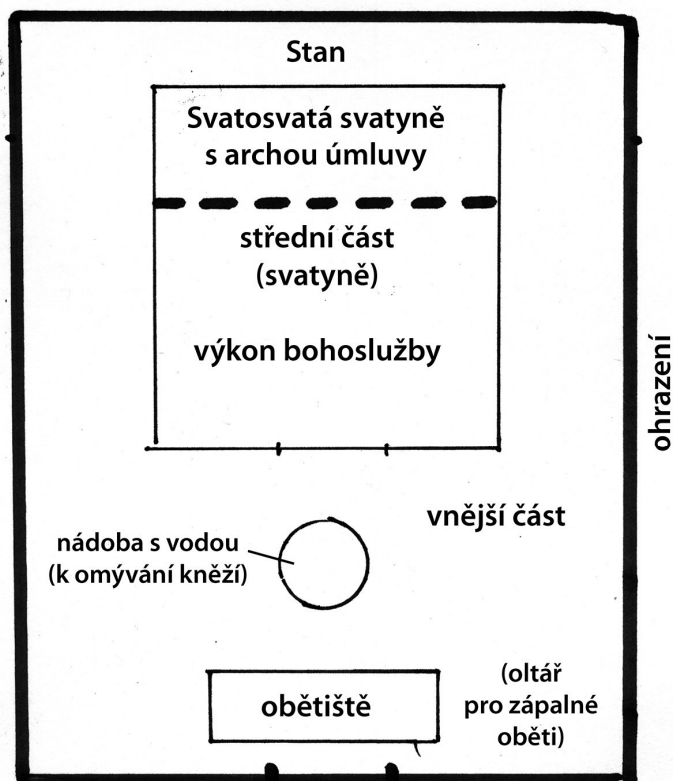
obdélníkový chrám

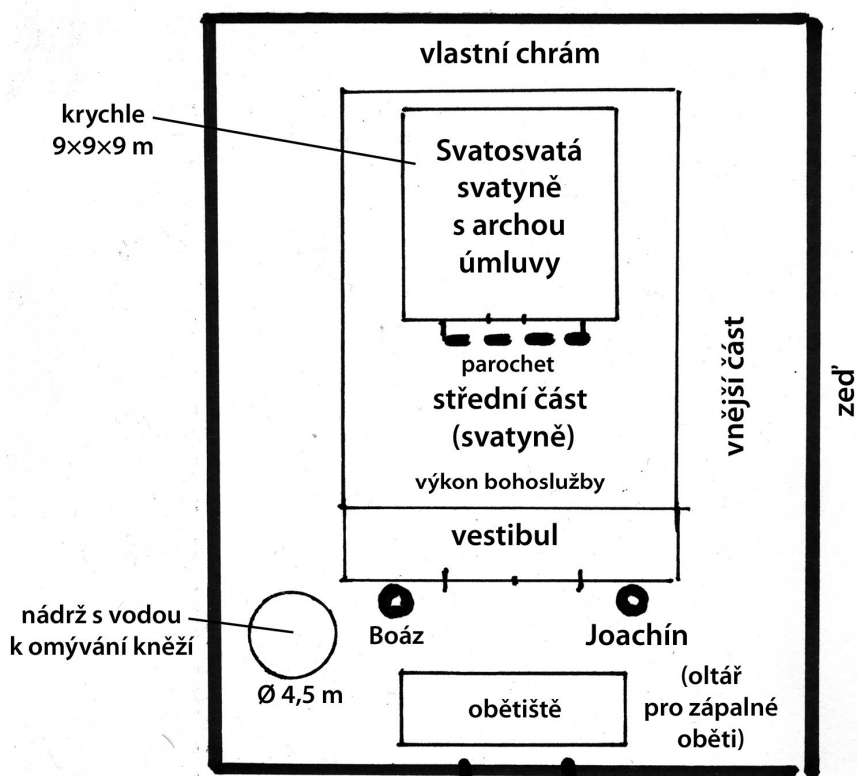
Volně dle Christine CHAILLOT (viz Literatura)

Příloha č. III: Schéma stanu setkávání (úmluvy) a Chrámu

Stan setkávání (úmluvy)

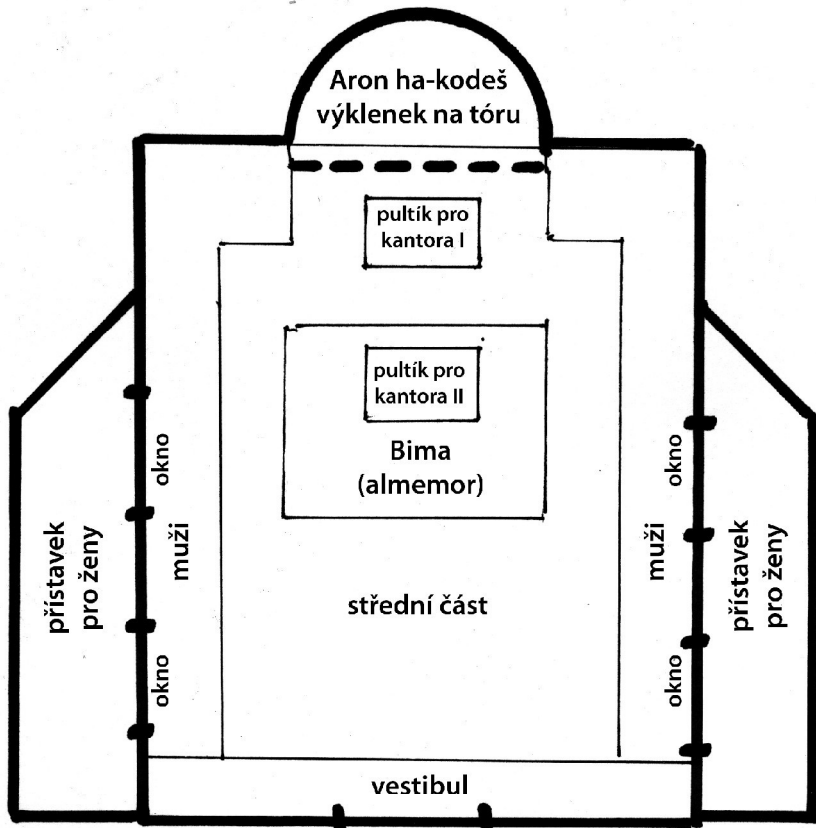

Chrám

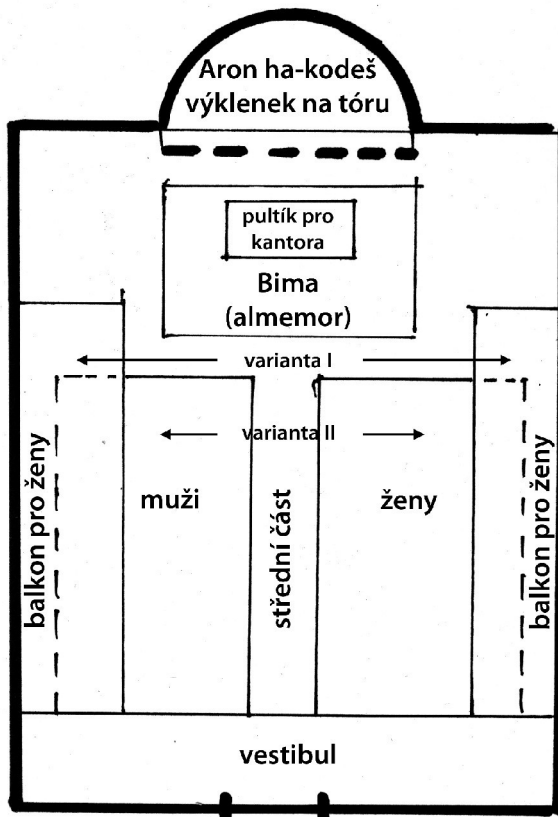

Příloha IV: Schéma synagogy

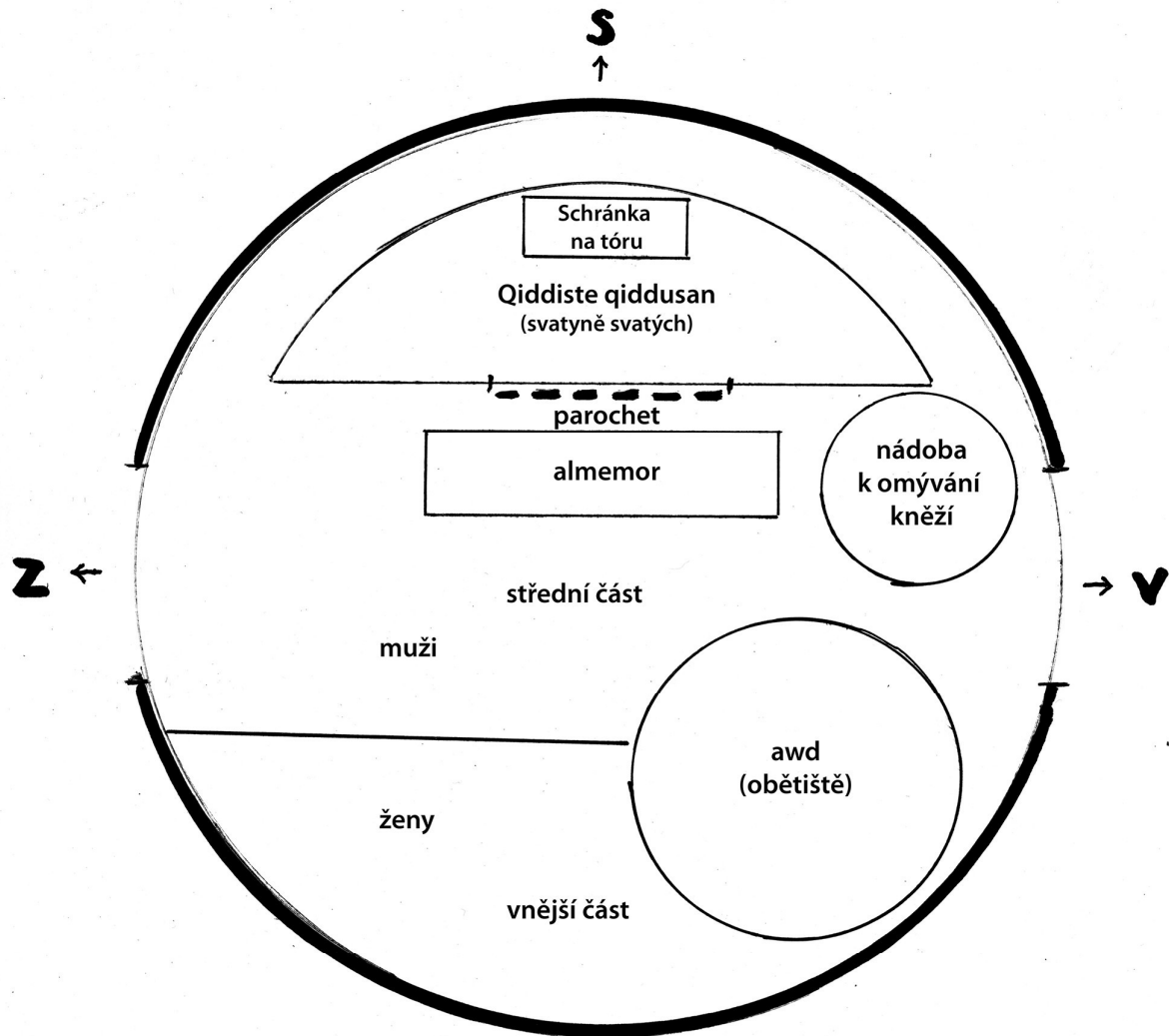
středověká

novověká

Příloha V: Schéma kruhové synagogy Falašů - Mesgid

Volně podle Z. Poláčka a S. Kaplana (viz Literatura)

Falaši udrželi funkci velekněze a kněží (kaninat, sg. kahin); jen ti směli vstupovat do qiddiste qiddusan. Zachovány byly rovněž zvířecí oběti (qurban) - býk, beran, kozel.

9. Seznam a popisky barevných obrázků